

Kovács Gergely

(VI. Etika – V. Magyar szak, nappali tagozat)

Az európai kultúra válsága

A nihilizmus értelmezése Nietzsche szemszögéből a vallásban

A nihilizmus

A nihilizmusról általában

A dolgozat témája a nihilizmus feltárása, jelei bemutatása, majd kialakulásának értelmezése. Ennek megfelelően az első rész általános jellemzés, a nihilizmus jelenségének több oldalú bemutatása. Ez a rész kizárólag tények leírása, az okok vizsgálata a kereszténység kritikájával foglalkozó részben történik majd meg. Ebben tehát a nihilizmus kialakulásának vizsgálata a cél, még az utolsó rész röviden bemutatja a nietzschei kiútkeresést, a megoldást. A dolgozatnak csupán a nihilizmus problémájának felvetése és értelmezése a célja, a probléma megoldásának részletes kifejtése egy újabb dolgozat keretein belül történhetne.

Kezdjük a nihilizmus egyik legfontosabb vonásával, szükségszerűségével. Nietzsche egy több évezredes folyamatot tár fel, ez alapján rájön, hogy szükségszerű a nihilizmus beköszöntése, errefelé tart ugyanis az európai kultúra. „Ez a jövő szól hozzánk már ezernyi jelben, ez a sors jelzi jövetelét mindenfelé, és már mindenki a jövő e zenéjére hegyezi fülét. Egész európai kultúránk már régen évtizedről évtizedre fokozódó, gyötrelmes feszültséggel tart e katasztrófa felé: nyugtalanul, erőszakosan és rohamosan: akár az áradat, amely a véget akarja, a vég felé tör, amely már nem akar észre térni, mert retteg attól, hogy emlékezzék.”¹

De miért is szükségszerű a nihilizmus? „Mert pontosan a mi eddigi értékeink találják meg benne végső következtetésüket – mert a nihilizmus nagy értékeink és eszményeink végiggondolt logikája”², egyszerűbben fogalmazva eddigi értékeink ebbe az irányba mutatnak, a nihilizmushoz vezetnek. A korábbi értékeink elpusztulnak, mintegy felszámolják önmagukat (ld. a keresztény morál kritikájánál), ezáltal elkerülhetetlen egy olyan állapot, melynek legfontosabb jellemzője az értékválság, az értéktelenség.

Nietzsche olyannyira átérzi és szükségszerűnek tekinti a nihilizmust, hogy rá kell jönnie, hogy ő maga is nihilista, ő sem menekülhet ez elől a bénító hatású jelenség elől. A hatalom akarása bevezetőjében írja ezt le, ahol olyan nihilistaként jellemzi magát, „aki azonban a nihilizmust önmagában már teljességgel végigélte – aki ezt maga mögött, maga alatt, magán kívül tudja...”³. Az önmagán már átszűrt problémára talált egy megoldási módot is, egy olyan megoldást kínál, amely egy ’ellentétes irányú mozgást juttat kifejezésre a feladat és alapelv tekintetében’. Ez azt jelenti, hogy alapjában változtatnunk kell jelenlegi értékeinken és egy

¹ AHA 9. old. (2). aforizma

² AHA 9. old. (4).

³ AHA 9. old. (3). aforizma

teljesen új irányt kell szabni életünknek, amely a régivel pontosan ellentétes. Egy olyan mozgalom alapvetésének, alapelvének tekinti ezt, amely a nihilizmust majd leváltja, ennek megfelelően csak azon alapulhat, csak abból származhat.

De hogyan értsük azt, hogy ő már túllépett a nihilizmuson? A probléma megértéséhez érdemes megnézni második alkotói korszakát, amikor leszámol az első korszakbeli tragikus megismeréssel. E rövid kitérőnek egyetlen célja, hogy bemutassa azokat a gondolkodásbeli alapokat, amelyek a nihilizmus felismerését, problémájának feltárását megelőzték. Éppen ezért csak áttekintés szintjén, csupán a fontosabb gondolatokat felvillantva szeretném felvázolni azt a nietzschei gondolkodásmódot, ami a nihilizmus problémájának feltárásához vezetett.

Nietzsche célja 1875-ben, hogy feltárja az emberi dolgokban rejlő oktalanságot, minden szégyenlősség nélkül. Ez azt jelenti, hogy egy korszakhatárhoz ért, egy gondolkodásbeli fordulathoz. Itt az 1875-től 1881-ig (ugyanannak az örök visszatérésére vonatkozó gondolattal) tartó időszakra gondolok, melyben a romantikus felfogás, a túlvilág, a mítosz, a vallásos-morális világértelmezés kérdőjeleződik meg. Méregtelenítő kúrát ír elő magának, amelynek lényege, hogy semmilyen esztétikai és metafizikai kilengést nem enged meg magának többé, szigorúbb tudományosságot vár el magától, szigorúan megtiltja önmaga számára a gondolkodásbeli csapongást, a képzelgést. Próbál leszámolni minden, az ember által alkotott gondolati struktúrával, egy olyan szilárd gondolkodásbeli alapot keres, ami mentes minden emberi kitalációtól, metaforától, és egyáltalán minden antropomorf vonástól. Legmeghatározóbb vonása gondolkodásának az igazság problémája, radikális, gátlástalan akarása is, mely igazságot minden antropomorf vonás nélkül akarja feltárni. Ezzel természetesen együtt jár az is, hogy elhatárolódik vallástól, művészettől, moráltól egyaránt. Az abszolút valóság hűvösen, a világ logikailag feltárt lényegeként jelentkezik ebben a korszakában. Ez egy üres pont, de iránypont, kiút a meghatározhatatlanba. Úgy gondolja, „szükséges, hogy felforgassuk a valóság megközelítési módjainak realitását és perspektíváját. Ez az a pont, ahonnan egy világképet ki lehet fordítani sarkaiból, elvitatva igazságértékét”⁴ (a perspektivitás is a nihilizmus egyik jellemzője, mivel nincsenek szilárd értékek, az alapvető kérdések is „nézőpont kérdésévé” válnak.) Azért tartottam fontosnak ezt az időszakot, mert Nietzsche tulajdonképpen itt jutott el a nihilizmus azon fázisába, amikor leszámolt minden olyan értékkel, amely korábban meghatározó volt, de mára értelmét veszítette. Ekkor jutott el a nihilizmus általa legutolsóként jellemzett korszakába, amikor a

⁴ RSN

teljes értéktelenség jellemző. Ekkor mondja ki, hogy az emberiségnek, mint egésznek nincsenek céljai. Legnagyobb kihívásnak a vak, homályos, pusztán csak létező létet tekinti, mindenféle emberi vonás nélkül. Minden, ember által kitalált dolgot kritizál, istent, erkölcsöt, szellemet, nyelvet, történelmet, belebonyolódik a szabadság antinómiájába is. Tulajdonképpen visszatér az emberi világból a természetbe, elkezd lerombolni mindent, hogy a romok helyén majd Zarathustra segítségével új építményt hozhasson létre. De addig még hosszú az út.

Fontos viszont, hogy az embert még sem akarja teljesen állati sorba alacsonyítani, az emberi dolgokat továbbra is úgy akarja megélni, mintha az embereknek volna választásuk és dönthetnének. Bár tagadja, hogy a szabadság létezik, de azért egy csavarral az állítja, hogy ő maga olyan szabad, hogy kijelentheti: nincs szabadság. Okság uralkodik, de ez a cselekvés pillanatában nem segít rajtunk: mégis döntenünk kell. Az örök visszatérés tanának keretében úgy oldja meg a problémát, hogy azt mondja, az ember szeresse sorsát, ez pedig azt jelenti, hogy tegyen hozzá valamit, amitől az megváltozik. A szeretett fátum már nem ugyanaz mint amelyet csak elszenved végzetként az ember. Ezzel „a szabadgondolkodó, aki gonosz kacajjal eltünteti a szabadságot, nemsokára újra elő fogja varázsolni”⁵ azt. Ezek a gondolatok a dolgozat szempontjából azért fontosak, mert nagyban befolyásolják a nihilizmus feltárási nézőpontjainak lehetőségkörét, és a megoldások körét is, mivel kijelölik szabadságunk határait.

Továbbá a szabadság problémájának gondolatai hatással voltak e korszakbeli morálkritikájára is. Kimondja, hogy „az ember többszólamú lény, arra van utalva, hogy kísérleteket végezzen magával... Az individuális élet mint a kultúrák élete is, önkísérletek sora”⁶. A szabadságnak tehát ez a kísérletezés a megnyilvánulási módja, ennek megfelelően „az ember a még meg nem állapotodott állat”⁷. A nihilizmusból való kiút is folyamatos kísérletezést kíván. Tulajdonképpen, amikor a szabadság kérdéskörét boncolgatja, egyúttal azt is kutatja, hogy az ember hogyan juthat túl a válságon. Mennyire szabad, mit képes megtenni annak érdekében, hogy egy élhetőbb világot építsen fel magának. Ezt a jellemzőt – mármint a kísérletezést – annyira az ember sajátjának tekinti, hogy a későbbiekben beszél jól sikerült és nem jól sikerült emberekről. Ez alatt én azt értem, hogy minden egyes ember kísérlet, mégpedig arra, hogy saját kitűzött célja felé közelítsen. Mint ahogy az Így szólott Zarathustrában írja a „vágó nyila” az, amely segíthet az előre haladásban.

⁵ RSN

⁶ RSN

⁷ RSN

A korábban említett többszólamúság egy újabb fontos problémához vezet, a morál kérdésköréhez. A fogalom azt jelenti, hogy „a morálban az ember nem mint individuummal, hanem mint dividuummal bánik önmagával”, mert a morál önkomentálást, önminősítést vár el, és ez kettéhasadást okoz az emberen belül.

Összegezve az eddigieket: adott a kísérletező ember, melynek kezét leginkább a morál köti, azáltal, hogy önuralmat, sőt sok esetben (mint látni fogjuk főleg a keresztény morálban) önlemondást is vár tőle. Az emberbe beépül egy fék, amely ha túlzottan működik, kifejezetten káros lehet. Sőt gyakran maga a kísérletezés gátjává is válhat, ez viszont a probléma megoldását lehetetleníti.

Előbbi állítások alapján jól látható, hogy Nietzsche nihilizmussal kapcsolatos elgondolásait saját élete tapasztalatai alapján alkotta meg. Ő maga is eljutott a nihilizmusba, és innen kiindulva próbált új értékeket létrehozni. Önmaga és környezete vizsgálata során a következőket állapította meg a nihilizmusról.

A nihilizmus fogalmának meghatározása

Meghatározásakor Nietzsche nagyon egyszerűen fogalmaz: a nihilizmusban „a legfőbb értékek elértéktelenednek. Hiányzik a cél, hiányzik a válasz a 'miért'-re”.⁸ Tulajdonképpen létezésünk miértje kérdőjeleződik meg, elvesztve ezzel értékét és értelmét. Radikális változata egyenesen a lét tökéletes tarthatatlanságának meggyőződését foglalja magában. De mint ahogy a későbbiekben is látni fogjuk, kétértelmű fogalomról van szó: felfogható aktív és passzív nihilizmusként is. Ha aktív oldalról tekintjük, a nihilizmus „a szellem fokozott hatalmának jele”⁹, mivel elértéktelenít, összetör minden korábbi, hogy helyet teremtsen ezzel az újnak (párhuzamba állítható ez a nietzschei kalapáccsal történő filozofálással, melyet A bálványok alkonya című művében fejtett ki). Másrészt a nihilizmus passzív oldalról a szellem hatalmának hanyatlását és csökkenését jelenti. Itt azokról lehet szó, akiket tönkretesz a nihilizmus, akik nem képesek túllépni az ezáltal okozott válságon.

Továbbá nem szabad elfeledkezni a korábban már említett jellemzőkről, hogy valami kötelező érvénnyel ható és kikerülhetetlen állapot a nihilizmus. Sőt normális állapot, melyet többféle ok is előidézhet. Az előbb említett két fajtája lényegében két alapvető tendenciára vezethető vissza. Az aktív nihilizmus lehet az erő jele is, ebben az esetben a szellem ereje

⁸ AHA 15. old. (2).

⁹ AHA 21. 22.

annyira felfokozódhat, hogy az addigi célok aránytalanul csekélyekké válnak. Mintegy túllépnek a korábbi célokon, mivel azok elavulttá válnak. Ebben az esetben a nihilizmus a rombolás eszköze. Másik fajtája a passzív nihilizmus, melynek ereje elégtelen új célok kitűzéséhez. Ebben a formájában a gyöngeség jele, egyfajta elerőtlenedés, a szellem fáradságát, kimerültségét foglalja magában. A korábbi célok aránytalanul nagyok lesznek, és ezért nem találnak hitre többé. Az értékek és célok szintézise fölbomlik, az egyes értékek szembefordulnak egymással. Kialakulása tehát erőtlenség, vagy hiány eredménye, ennek megfelelően nem feltétlenül rossznak értékelendő. Nemcsak a „hiába! fölötti szemlélődés”¹⁰ (minden hiába, nem vagyunk képesek megfelelni a céloknak – passzív nihilizmus), hanem mi magunk is tönkretesszük a dolgokat, aktív formálói vagyunk céljainknak. Így lényegében a célok elértéktelenedése vezet a nihilizmushoz, vagy olyan módon, hogy azokat szándékosan értéktelenítik el, vagy pedig a gyöngeség és tehetetlenség már nem képes megfelelni a korábbi nagy céloknak.

Ennek megfelelően Nietzsche által a nihilizmus előfutáraként jellemzett pesszimizmus is kétértelmű. A pesszimizmus az az állapot melyben az értékek még nem értéktelenednek el teljesen, de már érezhető, hogy valami oknál fogva nem akarnak megfelelni ezeknek. Pesszimistákká válnak olyan értelemben, hogy kételkedni kezdenek az értékek értelmében, ez az elértéktelenítés korszaka, ilyen értelemben a nihilizmust megelőzi és előkészíti. Kétértelműségénél fogva felfogható erőként, mégpedig logikája energiájában. Itt tulajdonképpen anarchizmusról beszélünk, amely megkérdőjelezi a fennálló rendet és értékeket. Ez Nietzsche szerint a tetterősek pesszimizmusa, mely egyúttal ezeket a tetterőseket egy nehéz feladat elé állítja: a „Minek” kérdését egyedül le kell győzniük, új értelmet kell találniuk. Ezek az emberek Nietzsche szerint harcuk közben nem törődnek azzal sem, hogy jól vagy rosszul érzik-e magukat, és következésképpen, hogy mások jól, vagy rosszul érzik-e magukat. Szerinte ez a felfogásmód minden erős jellem alapvető ösztöne. Ez pedig már egy célkitűzés, amelyet Nietzsche önmagára nézve is kötelezőnek tekintett. Ezért a célért – mely a leendő céltalanságban már alapvetően is érték – minden veszélyt vállalni kell, ezt nevezi Nietzsche a „nagy szenvedély”-nek¹¹. Ez a kiút a válságból, a fénysugár az alagút végén.

A pesszimizmus másik oldala viszont hanyatlást jelent. Ebben az esetben mint túlfinomultság jelentkezik. Túlfinomultság, mely káros és előbb-utóbb önmaga ellen fordul, mint például az indiai nihilizmus esetében, melyet nem a morális válság idézett elő, hanem a parttalanná váló filozofálás. Hasonló még az európai keresztény kultúrában a protestánsok

¹⁰ AHA 22. 24.

¹¹ AHA 22. 26.

megjelenése is. Igaz, hogy célkitűzésük szerint a Krisztusi hagyományokhoz akartak visszatérni, melyektől a római katolikusok igencsak eltávolodtak, emellett viszont annyira elvesztek a teológiai részletkérdésekben, hogy szem elől tévesztették a lényegét, vagyis a jézusi életmódot és egyszerűséget, valamint hogy megváltójuk teljesen egyházellenes volt, és magában élte meg a „mennyeek országát” (igaz viszont hogy az erópai kultúra válságát nem ez okozza). Ez a fajta negatív pesszimizmus a passzív nihilizmus előfutárának tekinthető, tehát a kifáradást, a szellem kimerülését vonja maga után. Akármelyik lehetőséget is nézzük a pesszimizmust logikája a végső nihilizmusig űzi, tehát az új értékek születéséhez a teljes értéktelenségen át vezet az út.

A pesszimizmusként leírt állapot felfogásában nemcsak kétoldalú felfogása jelent újat, hanem az is, hogy Nietzsche nem egyszerű filozófiai problémaként kezeli, hanem szimptomaként fogja fel. Így nem más, mint egy lélektani dekadencia kifejeződése, mivel tünetként való felfogása az orvostudomány, a biológia és pszichológia területére helyezi át a problémát, tünete ugyanis a betegségeknek van. A hanyatlás, a züllés, a kicsapongás tehát mint betegség jelenik meg, ezeket pedig Nietzsche az élet szükségszerű velejárójának tekinti, így nem elítélendőek, már csak azért sem, mert megakadályozhatatlanok.

Viszont az ész fordítva akarja. A szocialista gondolkodók nagy hibája, hogy olyan társadalmi kombinációkról álmodoznak, melyekben nem burjánzik a bűn, betegség, prostitúció, az ínség. Ezzel a tévedésükkel pedig elítélik az életet. Mivel tehát ez a dekadencia szükségszerű, nem is érdemes harcolni ellene. Ennek ellenére sokan keresik rá a gyógyírt, de többnyire nem találják meg azt, sőt előfordul, hogy csak fölgyorsítják a kimerülést. Ahogy később láthatóvá válik, ezen 'gyógymódok' közé tartozik a kereszténység és a haladás eszméje is. A dekadenciát – annak ellenére, hogy sokan szeretnék – a lélektani és morális gyógymódok nem gátolják meg. Nietzsche szerint inkább az lenne egyedül hatékony védekezési mód ellene, hogy a fertőzést ne hurcoljuk be „az organizmus egészséges részeibe”¹², vagyis hogy elkerüljük a dekadencia társadalmon belüli terjedését. Viszont nem ezt tesszük, sőt még támogatjuk is, így sajnos széles körben érezhetők következményei. Erre jó példa, hogy a bűn, az elmebetegek, a bűnözők, az anarchisták – akikről Nietzsche azt mondja, hogy a mai tévhitel szemben nem elnyomott osztályok, hanem minden osztály eddigi társadalmának söpredéke – mindig is voltak. Ma már viszont minden társadalmi rétegünk átitatódott ezekkel az elemekkel, így a modern társadalom nem „társadalom” már,

¹² AHA 28.41.

Nietzsche szavaival „különféle csőcselékek, csandalák beteg konglomerátuma”¹³. A modern társadalomnak már nincs ereje a kiválasztáshoz, pontosan megbetegedése miatt.

A fiziológiai felfogásmód újít abban is, hogy okok helyett hatásokkal számolunk, így pedig egészen más megvilágításba kerül a probléma. Első esetben egyszerű és felszínes ok-okozati láncban gondolkodunk, míg a másodikban betegséget és annak hatását emlegetünk. Első esetben a dekadencia bizonyos okok következménye, míg a másodikban a dekadencia a betegség, amelynek tünetei vannak, de azok nyilván nem előidézői. Ez azért is fontos, mert megmutatja számunkra, hogy amiket okainak gondoltunk, azok nem is okok, hanem következmények, így a székszis és a szellemi kicsapongás, sőt a romlott erkölcsiség is, az akaratgyöngeséggel és az erős izgatószer utáni igénnyel egyetemben (a valláserkölc viszont ezekben látja többek között a dekadencia okát!). Olyan következmények ezek, melyeket a mindenben való kételkedés hoz létre. A parttalanság és kiúttalanság pedig az önmagunktól való menekülésre sarkall, az öntudatlan állapotok felé űz. Ez lehet az oka annak, ha egy társadalomban tömegek élnek tudatmódosító szerekkel, akár ezek komolyabb és életveszélyes fajtáival is.

Nietzsche a dekadencia következményének tekinti az általa szociális kérdésnek nevezett problémát is. Ez a lecsúszott és segítségre szoruló rétegekkel való foglalkozást jelenti, ideértve mindent ami egy kisebbség vagy szegényebb réteg esélyegyenlősége érdekében történik. A nietzschei felfogásban ez természetellenes, mivel a természetességet, a vágyat, és az egót továbbra is megvetjük, az egoizmus pedig gyűlöletes a szemünkben, holott a természetben ez egészen másként zajlik. (Ebből következik, hogy Nietzsche szerint tévedés a nihilizmus okaként a „szociális ínséget” a fiziológiai elfajzottságot vagy a korrupciót, a romlást megjelölni. Szerinte a legtisztességesebb, leginkább együttérző korszakban élt, és ebből a szempontból nagyjából hasonló jellemzőkkel bír a mi korunk is).

A dekadencia további velejárói a különféle ideg- és elmebetegségek, valamint az ingerlékenység is. Ezek jelzik, hogy „hiányzik az erős jellem védekezőereje”¹⁴, és ez az oka annak, hogy leginkább jellemző lesz kedv és kedvetlenség problémája. (Ma is így van, a legfontosabb számunkra a kényelem, és ha nincs kedvünk valamihez egyszerűen nem tesszük, erre hivatkozva. Ezt is a cél hiánya okozza, nincs miért küzdenünk. Így a ma is uralkodó nihilizmus nem más, mint a dekadencia logikája). A szenvedést sokkal erőteljesebben éljük át, elvesztett védekezőképességünk miatt. Mivel nem tudunk a problémákkal megküzdeni, próbáljuk inkább elkerülni, olyan állapotokra vágyunk, amelyekben nincs többé szenvedés.

¹³ AHA 33. 50.

¹⁴ AHA 29. 43.

Az öntudatlan, érzéketlen állapotok sokkal értékesebbekké válnak számunkra az éber állapotnál.

A dekadencia jellemzője tehát az is, hogy elveszítjük ellenálló képességünket az ingerekkel szemben. Az akarat szétforgácsolódik, ehhez pedig egyfajta erkölcsiség, az altruista erkölcsiség tartozik (amely egyébként a kereszténységnek is sajátja). Ez a részvétet és együttérzést hirdeti pontosan a gyengeség miatt, hogy ezáltal biztonságban tudhassák magukat a gyengébbek is. Ennek megfelelően lényege és irányítója a személyiség gyöngesége, és túlzott érzékenységhez vezet. A gyöngeség a cselekvést is gátolja, mert ha teszünk is valamit, gyöngeségünkben elhibázzuk, ebből pedig arra következtetünk, hogy nem is érdemes tenni semmit. Viszont az erő kikapcsolásához, a bennünk lévő feszültség megfékezéséhez is erőre lenne szükség. Hiányzik ez az erő, így gyorsan és céltalanul reagálunk. Ördögi kör tehát, mivel az erősödéshez is erőre lenne szükség, az önuralom elsajátítása komoly erőbefektetést igényel. A jellem ereje tehát a kivárásban és a cselekvés halogatásában nyilvánul meg. Ehhez szükség van arra, hogy uralmunk alatt az ingerre adott választ kikapcsoljuk, így az automatikus reakciót megszakítsuk, uralkodjunk magunkon. Az automatikus reakció ugyanis kiszámítható. Az ostoba dolgok elkövetésének elkerülése úgy volna elérhető, ha erős akaratunkkal semmit sem tennénk. Így a gyöngeség önmagának árt, és ez a dekadencia típusa. A probléma megoldásához segítségként a teljes engedelmességet, a gépies tevékenységet ajánlja, olyan emberek és dolgok leválasztását, melyek azonnali döntést és cselekvést követelnek.

És ha már szóba került röviden még néhány szót az akaratról. Nietzsche rájön, hogy akarat egyáltalán nincsen. Az amit gyenge akaratnak nevezünk, azt tulajdonképpen az indítékok sokasága és szétszórtsága, valamint rendszerezésük hiánya adja. Az oszcilláció és súlypont hiánya jellemzi ezt az állapotot, míg az erős akarat a pontosság és az irány határozottsága eredményezi az „erős akaratot”, ezért fontos a korábban tárgyalt önuralom is. Az erős akarathoz tehát egy célra, „egy Igenre” és „egy Nemre” van szükség. Szigorúan meg kell határoznunk magunk számára mit tartunk lényegesnek, értékesnek, és amit nem, azt könyörtelenül el kell utasítanunk.

Az európai nihilizmus – a jelenség oka és tünetei

Az általános jellemzés után következzen az európai nihilizmus tárgyalása. A korábbiak alapján már kiderült, hogy Nietzsche a nihilizmus előfutáraként a pesszimizmust jelölte meg. Ha pedig az európai pesszimizmus lényegét és tanulságát szeretnénk egy mondatban összefoglalni, akkor a következő Nietzsche-idézettel tehetnénk meg: „a világnak nem az az értéke, amit tulajdonítottunk neki”¹⁵. Úgy érezzük, hogy kisebb az értéke, mivel csalódnunk kellett régi céljainkban. Így találunk rá a „pátosra”, amely talán arra ösztönöz bennünket, hogy új értékeket keressünk. Rá kell jönnünk, hogy a világ sokkal értékesebb lehetne. Eddig viszont a közösségen belüli érték-ösztönöket istenítettük (a közösség fennmaradását lehetővé tevőket), és megrágalmaztuk azt, ami a magasabb rendű embert elválasztotta az alacsonyabbtól, a távolságt teremtető ösztönöket.

Ez a pesszimizmus pedig akkor alakul át nihilizmussá, amikor felfedezzük, hogy a kereszténység évszázadai alatt miből is hoztuk létre azt a bizonyos „való világot”, melyben élünk. Ezt elvetjük, mivel világossá válik számunkra irreális, viszont nem marad más számunkra, mint ez az elvetett világ. Az irreálisabb része lassan kikopik, míg egy másik része, az értékvilága tovább él, mivel nincs helyette semmi más, ami pótolhatná. Így nem tehetünk mást, mint hogy megtartjuk az uralkodó értékeket, amelyek viszont elvesztik szentesítésüket, ezáltal pedig lassan maguk is pusztulásra ítéltetnek.

A keresztény világértelmezés egy részének tehát ki kell kopnia, így az európai nihilizmus magában foglalja azt a belátást is, hogy nincs jogunk egy túlvilágot vagy a dolgok magánvalóságát tételezni, amely „isteni” testet öltött morál volna. Hogyan lehetséges, hogy ez a felismerés a keresztény-morális hipotézisen alapul, és mégis belátja, hogy nem létezhet a kereszténység által létrehozott világ, a túlvilág és magánvaló dolgok?

A keresztény morálhoz hozzátartozik az igazságra törekvés is, melynek mai, fejlett változata is a morálba vetett hit következménye. A kereszténység hanyatlásának morálja az oka (ez a morál pedig leválaszthatatlan róla). Az igazságra törekvés (gondoljunk a kereszténységből kinövő szigorú tudományosságra, melynek alapja a gyónás volt) tökélyre fejleszti a becsületességérzékét, amely „undorodik a keresztény világ- és történelemértelmezés hamissága és hazug volta láttán”¹⁶, és „végül a morál ellen fordul,

¹⁵ AHA 25. 32.

¹⁶ AHA 13. old. 2.

fölfedezve teleológiáját és elfogult szemléletmódját”¹⁷. Tehát az az érdekes esemény mutatkozik itt meg, melynek során a keresztény morál megsemmisíti önmagát, pontosabban egyik eleme lehetetlenné teszi az egészet. Valójában ez nem is igazán a kereszténység része, még ha abból is nő ki, ugyanis a vallás a hitre épül, ennek megfelelően mellőzi a tudományosságot. Helyesebb tehát azt mondani, hogy a kereszténységgel szemben jön létre az igazságra törekvés, és kemény harcot kell vívnia, hogy felülkerekedhessen a keresztény morálon, bár a becsületesség az igazságra törekvésben valóban a kereszténységtől származik.

A keresztény morál másik jellemzője, hogy Istent tekintik az igazság egyetlen forrásának. Az igazságra való törekvés, és a tudomány viszont Istent is irreálissá teszi, nem marad más belőle, mint egy meghatározhatatlan fantom. Ez a fantom lassan elveszti hatalmát, majd létjogosultságát is, a tudomány, tehát az a bizonyos igazságra való törekvés fokozatosan megöli Istent is. Ha pedig Isten „meghal”, ez maga után vonja azt is, hogy „Minden hamis”. Isten az eszmény, mára „elfelejtettük, hogyan adjuk meg az eszmény tételezésének a személyes valóságot: ateistákká váltunk.”¹⁸ Megszűnik az igazság forrása és garanciája, csupán űr marad utána, melyet semmi sem fejez ki jobban, mint a Vidám tudományban található nietzschei kép, melyben egy örült fényes nappal lámpással keresi Istent, viszont rá kell döbennie, hogy halott.¹⁹ Halott, és az emberek ölték meg. Ez a gyilkosság pedig a morálban való kételkedést hozza magával, mivel a morális világértelmezésnek már nincs semmiféle szentesítése. Azonban nehezen engedjük el ezt a halott Istent is, „kísérletet teszünk a régi stílusú isteni vezetésre, a dolgok jutalmazó, büntető, nevelő, jóra vezető rendjét”²⁰ igyekszünk a történelekből kiolvasni. Viszont ez nem oldja meg a problémát, csupán amolyan istenpótlék, amely teljességgel használhatatlan és irreális, nevetségesnek is érezzük. Így jutunk el lassan a nihilizmushoz, mivel szükségszerűen ez vár minden vallási háttér nélküli erkölcsanra. Immár „semminek semmi értelme”, nyilvánvalóvá válik a keresztény „világértelmezés keresztülvihetetlensége, amelyre rengeteg erőt pazaroltak”, és ez „bizalmatlanságot kelt, vajon nem minden világértelmezés hamis-e”²¹.

Ez a morálban létrejött válság pedig nem maradhat következmények nélkül. Elveszítjük súlypontunkat, egy darabig nem tudjuk hol van fent és lent. Ellentétes értékelésekre ragadtatjuk magunkat. Összevisszaságban, hamis szavak közt élünk. Ennek megoldásaként „egyfajta földi megoldással próbálkozunk, ám ugyanabban az értelemben, mint az igazság,

¹⁷ AHA 15. old. 5.

¹⁸ AHA 20. 17.

¹⁹ VT 125. aforizma

²⁰ AHA 20. 17.

²¹ AHA 13. old. 3.

szereket, igazságosság végső diadala: a szocializmus: a 'személyek egyenlősége'”²². Tehát próbálunk a régi világ mintájára egy újat létrehozni, és nem is sejtjük, hogy ezt mennyire a régi alapján tesszük. A régi elavult részeit is átmentjük az új világértelmezésbe, így nem oldjuk meg a problémát, csupán újratermeljük azt. Értékeink ugyanis nagyjából megegyeznek a keresztény értékekkel, amennyiben az igazság, a szeretet, a béke, az egyenlőség valamint az igazságosság végső diadala jegyében születnek. A probléma ezekkel továbbra is az, hogy semmi sem szentesíti őket, csupán a megszokás. Viszont ezek a „régén beidegződött hazugságok”²³ ösztönző erővel hatnak, így bizonyos igényeket tapasztalunk magunkban továbbra is, amelyeket a hosszas morál-interpretáció ültetett el bennünk. Ezek most tehát „az igaztalanra való igényként jelentkeznek: másrészt viszont mintha épp ezekhez tapadna az érték, épp ezeknek köszönhetően tudnánk elviselni az életet”²⁴ (a mai napig magas presztízzsel bírnak a keresztény értékek, annak ellenére, hogy már nem annyira elterjedtek). „Ez az antagonizmus – hogy amit megismerünk, azt már nem becsüljük, és amivel becsapnánk önmagunkat, azt már nem szabad becsülnünk – a fölbomlás folyamatához vezet.”²⁵. Felfedezzük, hogy nincs igazság, nem létezik a dolgok abszolút állapota, már nincs „magánvaló” (Ding an sich). Ennek ellenére az „utolsó metafizikusok”²⁶ még mindig ebben keresik az igazi valóságot.

Tehát igyekszünk a morál-eszményt megtartani, még akár az önzetlenség, önrágalmazás és akaratmegtagadás árán is. Még a túlvilágban való hitünket is próbáljuk megmenteni, még ha egy logikaellenes valamiként is, de mindjárt úgy értelmezzük, „hogy valamiféle régi stílusú metafizikai vigaszt lehessen levonni belőle”²⁷. Továbbá változatlanul hiszünk a jóban és a rosszban, a jó győzelmét és a gonosz megsemmisítését feladatnak tekintjük. És végül továbbra is megengedjük az egyháznak, hogy még mindig beleszóljon az egyén életébe, annak minden élményébe és csúcspontjába, hogy megadja ezeknek a felszentelést és a magasabb értelmet. Ennek legjobb bizonyítéka, hogy van még „keresztény államunk”, és „keresztény házasságunk” is.

A keresztény kozmologikus értékeknek viszont előbb-utóbb mindenképp el kell bukniuk, így jön létre az a lelkiállapot válság, amely az európai nihilizmust jellemzi. Nietzsche ennek több formáját is elkülöníti. Először akkor lép fel, amikor olyan értelmet keresünk minden történésben, amelyet az nem tartalmaz. Olyan értelmet, amely „egy magasabb rendű erkölcsi

²² AHA 24. 30.

²³ AHA 15. old. 5.

²⁴ AHA 16. 5.

²⁵ AHA 16. 5. (előző folytatása)

²⁶ AHA 20. 17.

²⁷ Uo.

kánon beteljesítése minden történésben, az erkölcsi világrend, vagy a szeretet és harmónia fokozódása a lények egymással való kapcsolatában, vagy egy általános boldogság állapothoz való közeledés, vagy akár egy általános semmi-állapot felé való elindulás”²⁸. Tudatosul bennünk, hogy az erőnket hosszasan tékoztuk, de hiába. Ez bizonytalanságot szül és fáradságot, sőt a megcsalás állapotában érezzük magunkat. Minden céltalanná válik, mert a keresztény értékek célt adtak, egyfajta értelmet, feladatot, melynek a lényege, hogy valamit a folyamat révén mindig el kell érni. Ez a cél pedig kívülről adatott meg nekünk, egyfajta emberfölötti tekintély adta nekünk ezeket, így nem is vagyunk hozzászokva ahhoz, hogy magunknak tűzzünk ki célokat. Ebben a kilátástalan állapotban a lelkiismeretünk tekintélye lép előtérbe. Azzal oldja meg a problémát, hogy a morált annál parancsolóbb erejűvé teszi, minél inkább egyenjogúsítja azt a teológia. Ez a kárpótlás az elveszett személyes tekintélyért, amelyet akkor veszítettünk el, mikor megöltük a keresztény Istent (akkor ugyanis összeomlott az emberről alkotott kép is, mely szerint az ember Isten kiemelt teremtménye, mivel csupán ő evett a tudás fájának gyümölcséből). További kárpótlást jelent még az ész, vagy a társadalmi ösztön tekintélye, vagy az „immanens szellemű történelem” gondolata, „amely önmagában hordja célját”.²⁹

E folyamat révén az történik, „hogy szeretnénk megkerülni az akaratot, egy cél akarását, azt a kockázatot, hogy mi tűzzünk ki célt magunk elé; szeretnénk elhárítani magunktól a felelősséget”.³⁰ Azt mondjuk hát magunknak, hogy meghatározott célra semmi szükségünk sincs, és előrelátás egyáltalán nem lehetséges. Ezek a gondolatok vezetnek el a cél eltűnéséhez, mellyel megjelenik a fájdalmas tanulság: „a levéssel semmit sem célzunk meg, semmi sem érhető el...”³¹ Ez a legfőbb oka a nihilizmusnak, a cél kétségbe vonása, amely az egész „fejlődés-koncepciókat” is megrendíti.

A nihilizmus mint lelkiállapot másodszor akkor jelenik meg, amikor „minden történésben és történés mögött bizonyos egészt, egyfajta rendszerességet, amolyan valóságos szervezettséget tételezünk. Ez az egységkeresés, Nietzsche szerint a ’monizmus’ bizonyos formája: és e hit miatt az ember egy mély összefüggés-érzésben és egy végtelen messze fölérendelt egésztől való függőség-érzésben van...”³², ilyenformán ez az istenség egy fajtája. Viszont nem létezik ilyen általánosság. Nietzsche szerint az ember azért alkotta ezt, hogy saját értékében hinni tudjon (ez is a kereszténység maradványa, hatása).

²⁸ AHA 17. 12.

²⁹ AHA 21. 20.

³⁰ AHA 21. 20.

³¹ Uo.

³² Uo.

Ha feladjuk korábbi értékeinket, akkor a korábban említett „régén beidegződött hazugság” hatására a dolgok értékét abba helyezzük, hogy az értéknek nem felel meg és nem is felelt meg semmiféle realitás. A nihilizmus mint lelkiállapot harmadik formája ez, mikor előző két belátást adottnak tekintve a levés egész világát csalódásként éljük meg, és egy olyan világot találunk ki, amely az előbbin túl létezik. Viszont ez is csak a probléma elodázása, mert előbb-utóbb rá kell jönnünk, hogy ezt a világot is csak lélektani szükségletek szerint hoztuk létre, az előző mintájára. Ez magával hozza a nihilizmus legvégső formáját, mely egy metafizikai világba vetett hit tagadását foglalja magában. Elérkeztünk az értéktelenség érzéséhez, „amikor megértettük, hogy a létezés össz-karaktere nem interpretálható sem a „cél”fogalmával, sem az „egység” fogalmával, sem pedig az „igazság fogalmával. Ezekkel semmi sem célozható meg, semmi sem érhető el; a történés sokféleségében hiányzik az átfogó egység; a létezés karaktere nem „igaz”, hanem hamis..., vagyis semmiféle okunk sincs többé, hogy egy igazi világot beszéljünk be magunknak... Röviden szólva: a „cél”, „egység”, „lét” kategóriáit, amelyekkel a világnak értéket adtunk, mi magunk vonjuk meg tőle.”³³

A lényeg tehát, hogy a világ értékét eddig olyan kategóriákon mértük, amelyek csak egy kitalált világra vonatkoznak (maga a kereszténység is egy kitalált világba helyezte bizalmát, a túlvilágban való hit csupán reménykedés egy jobb életben, amit a való világban már nem érhetnek el, vagy túlzottan fáradtak harcolni érte, de erről később). A kitalált világ értékeivel próbáltuk a világot számunkra értékelhetővé tenni, de pontosan ezekkel értéktelenítettük el, mivel a kitalált világra vonatkozó értékek maguk is csupán kitaláltak. Rá kell jönnünk, hogy ezeket hamisan vetítjük a dolgok lényegébe, és egyetlen dologra szolgáltak: az emberihatalom-kép fenntartására és megszilárdítására, tehát a hasznosság formálta őket, mégpedig egy bizonyos perspektívából, emberi perspektívából szemlélve. Pontosabban még ezen belül is olyan emberek nézőpontja leginkább, akik ezzel a felsőbbrendűség-érzéssel vigasztalják magukat sikertelenségeik miatt. Ezen kitalált értékek lényege, hogy az ember önmagát a dolgok értelmének és értékmérőjének tekinti. Ezt Nietzsche *A nem morálisan felfogott igazságról és hazugságról* című írásában a következőképpen cáfolja: az emberi intellektusnak „semmiféle olyan missziója nincs, amely az emberéleten túlmutatna. Teljességgel emberi, s egyedül nemzője és birtokosa tekint rá olyan pátoosszal, mintha ő lenne a világ tengelye, amely körül forog. De ha szót tudnánk érteni a szűnyoggal, megtudhatnánk, hogy ez apró rovar ugyanevvel a pátoosszal úszik a levegőben, s önmagát véli e világ repülő középpontjának”³⁴. Ezt is kezdjük érezni, ennek hatására pedig az ember a saját szemében

³³ AHA 18. 12.

³⁴ A nem morálisan felfogott igazságról és hazugságról, Athenaeum 2. old.

sokat veszít méltóságából. Korábban a lét középpontja volt és tragédia hőse, „aztán legalább azon fáradozik, hogy bizonyítsa rokonságát a lét döntő mértékben fontos és önmagában is értékes oldalával”³⁵. Ezt teszik azok a bizonyos „utolsó metafizikusok”, akik az emberi méltóságot is próbálják megőrizni azzal a hitükkel, hogy a morális értékek kardinális értékek.

Ebből és az előzőekből kiderül, hogy az érték tulajdonképpen az erő szimptomája az értéktételező részéről, viszont az élet céljává egyszerűsítve. Ebből egy fontos dolgot tanulhatunk: „az értékek és változásuk összefüggnek az érték tételezője hatalmának növekedésével”³⁶, vagyis az uralkodó értékek összefüggnek az értéktételező hatalmával, hogy mennyire képes elterjeszteni azokat. Ez a terjesztés pedig kissé erős hasonlattal élve politikai kampányhoz hasonlítható. Érdekes megnézni azt is, hogy ha valóban az értéktételező hatalmától függ az érték terjedése, mi volt az oka, hogy a kereszténység ilyen mértékben elterjedhetett Európában. E kérdés tárgyalása a kereszténység kritikáját leíró részben történik meg.

Visszatérve még a nihilizmushoz, tehát kiderül hogy az érték terjedésében tételezője hatalma a meghatározó, így a nihilizmussal együtt járó hitetlenség tulajdonképpen a „szellem megengedett szabadságának” mértékeként értékelhető, mint a hatalom növekedésének kifejeződése. Tehát a nihilizmus értelmezhető a szellem, a dúsgazdag élet legnagyobb hatalmának eszményeként is, amennyiben hatására felszabadulunk a korábbi ’kötöttségek’ alól, ezáltal legyőzhetjük a korábban létező és bevett gondolkodásbeli korlátokat.

Már a korábbiakból is kitűnik, hogy Nietzsche nem értett egyet az egyenlőség eszméjével, ennek megfelelően beszél „emelkedettebb fajról” is, pontosabban ennek a hiányáról. Itt természetesen nem a hitleri fajfelfogásról van szó, az „emelkedettebb faj” kifejezés teljesen független a biológiai fajfogalomtól. Ez inkább a nietzschei eszményt (übermensch) megvalósító emberek gyűjtőneveként érthető, amely még egyszer hangsúlyozva eltér a hitleri felfogástól. Az „emelkedettebb faj” hiánya azt jelenti, hogy nincsen egy magasabb presztízzsel bíró csoport, amelynek „kimeríthetetlen gyümölcsözősége és hatalma megőrzi az emberbe vetett hitet”³⁷. Ehelyett az „alacsonyabb faj”, a „csorda”, a „tömeg”, a „társadalom” uralkodik. „Megfeledkezik a szerénységről és kozmikus, metafizikus értékekké fújja fel igényeit. Ezáltal vulgarizálódik az egész létezés: amennyiben ugyanis a tömeg uralkodik, zsarnokoskodik a kivételeken, ekképp ezek elveszítik önmagukban való hitüket, és nihilisták

³⁵ AHA 20. 18.

³⁶ AHA 19. old. 14.

³⁷ AHA 23. 27.

lesznek”³⁸. Az önbizalomvesztés miatt az összes magasabb rendű típust kigondoló kísérlet hibássá válik, megtelik morális tartalommal, vagy romantikussá válik – arról pedig már volt szó mit jelent Nietzsche számára a romantika az első gondolkodásbeli fordulatától, 1875-től kezdve. Semmiképp sem dicsérő jelző (pontosan emiatt írta elő magának azt a bizonyos „méregtelenítő kúrát”). Ez nem más mint a korábban már tárgyalt „fertőzés terjedése”, amikor az alacsonyabb rendűek, a betegek behurcolják a betegséget az egészséges részekbe is.

Valószínűleg főleg ezek a hibás kísérletek vezetnek el oda, hogy kialakul egyfajta ellenségesség a magasabb rendű típussal szemben. Minden ilyen típus bizonytalanná válik, hanyatlani kezd, végül erényük együttérzéssé alakul át az alacsonyabb rendűekkel, a szenvedőkkel szemben. Ebből következően a korábbi (akár az antik görög vagy római) erények helyett immár ez lesz a lélek nagyságának mértéke.

A nihilizmus hatásai miatt nem csoda, hogy nem igazán találjuk helyünket a világban. Helyette inkább próbálunk menekülni előle, különféle 'pótszereket' veszünk igénybe, bódulat útján próbálunk szabadulni a céltalanságból. Ez Nietzsche szerint többféleképpen is megjelenhet. A bódulat zeneként, mint kegyetlenség (a legnemesebb bukásának tragikus élvezete). Megjelenhet szertelen, vak rajongásként egyesekért (vagy korszakokért). Ez ma is jellemző, gondoljunk csak a sztárok utáni rajongásra. Másik formája pedig – Nietzsche szerint - a gépies, tudomány eszközeként való munkavégzés is, mindenféle apró élvezetek keresünk, akár megismerőként is (ld. még A hatalom akarása, 23. old). Továbbá a manapság legkézenfekvőbb menekülési módról, a különféle drogokról még nem is beszélve, melyek ugyanúgy az öntudatvesztés eszközeivé alacsonyodtak vagy születtek meg (őseink sámánjai például nem azért ettek mérges gombát, hogy így meneküljenek önmaguk elől, hanem így akartak kapcsolatba lépni a felsőbb erőkkel). Jól látható tehát, hogy a nihilizmus mennyire átfogó hatással bír az egész társadalomra, az egész életre.

Nietzsche azt is megmutatta, – már az előbbieik alapján is - hogy az eddigi filozófia, a vallás és morál legfőbb értékei nem segítenek a korábban már tárgyalt dekadencia leküzdésében, sőt előidézik azt. Felmerül a kérdés, hogy ezek az értékek, nem hasonlíthatók-e össze a gyöngé emberek, az elmebetegek és az idegbetegek értékeivel. Nietzsche azt találta, hogy mérsékeltebb formában ugyanazt a rosszat testesítik meg. Ezekben a vizsgálódásokban kiindulópontja az volt, hogy egészség és betegség szerinte – és a régi orvostudomány és néhány mai orvos szerint is – lényegileg nem különbözik, csupán fokozati különbség van köztük. A beteg állapotokat a normális jelenségek túlzásba vitele, aránytalansága,

³⁸ AHA 22. 27.

harmóniájuk hiánya hozza létre. Így a Gonosz is tekinthető túltengésnek, diszharmóniának; a Jó pedig oltalmazó diétának a túltengés, diszharmónia és az aránytalanság veszélye ellen. Legalábbis ezt kellene jelentenie. Ehelyett viszont értékeink hatására is gyöngeséget akarunk, többnyire egyszerűen csak azért, mert gyöngék vagyunk. A gyöngeség feladattá válik, ennek megnyilvánulása: „a vágy, a kedv és kedvetlenség érzéseinek, a hatalom akarásának legyengülése büszkeségéretté, bírvágygá, és egyre fokozódó bírvágygá; a legyengülés mint alázat; a legyengülés mint hit; a legyengülés mint az élet tagadása, mint betegség és szokásos gyöngeség... legyengülés mint lemondás a bosszúról, az ellenállásról, az ellenségeskedésről, a haragról”.³⁹ A legnagyobb hibát pedig a legyengülés „kezelésében” követjük el, ugyanis egyfajta igazolással és moralizálással, tehát magyarázattal próbáljuk megoldani a problémát, pedig az egyetlen megoldást egy „erősítő rendszer” jelentené. Ez katonásabb nevelést és életvitelt jelent, legalábbis olyan körülményeket, melyben rá vagyunk kényszerítve, hogy küzdjünk gyengeségünk ellen és fejlődjünk valamilyen irányban.

Nietzsche szerint tehát az erény a mi nagy félreértésünk, az erény, amely a kimerültséget szentesíti és terjeszti, amely a gyöngeség állapotába taszítja az embereket. A legnagyobb kérdés pedig az, hogyan terjedhettek el ezek az erények? „Hogy jöttek a kimerült emberek ahhoz, hogy törvényeket alkossanak az értékekről?... Hogyan jutottak hatalomhoz, akik az utolsók? Hogyan tudott az ember-állat ösztöne így a feje tetejére állni?”⁴⁰ Ezekre a súlyos kérdésekre a kereszténység vizsgálata és kritikája fog választ adni. Ez a vizsgálódás az európai nihilizmus kialakulását és okait is tovább jellemzi, mivel – ahogy arról már volt szó – az európai nihilizmus a kereszténységgel függ össze. Itt az ideje tehát mélyebbre ásni, és komolyabban elgondolkodni azon, amely az eddigiek alapján már gyanús volt: nevezetesen, hogy maga a kereszténység is a nihilizmus felé mutat, sőt talán maga hozta létre azt. Mi tehát a kereszténység, és kik azok akik ebben a vallásban hatalmon vannak?

³⁹ AHA 30 – 31. 47.

⁴⁰ AHA 35. 55.

A kereszténység

A kereszténység elterjedésének okai

A kérdés tehát az, hogyan terjedhetett el ennyire a kereszténység, milyen előnyöket nyújtott, amelyek biztosították több mint egy évezredes uralmát Európában. *A hatalom akarása* 4. aforizmájában Nietzsche négy dolgot említ. Először is „abszolút értéket tulajdonított az embernek, kicsisége és véletlenszerűsége ellenére, a levés és az elmúlás áramában”⁴¹. Itt arra kell gondolni, hogy az Istennek tetsző élet elnyeri jutalmát abban a bizonyos túlvilágban, amelynek már kitalálása is a való élettől való menekülés mintapéldája. A kereszténység tanítása szerint ugyanis „az ember földi léte során tanúsított erkölcsi magatartásának a történelmi folyamaton belül... befolyása van arra a sorsra, amely az emberre a világvége után következő egész örökkévalóságban vár... a személyes istennel szembe állított emberi lélek mint egyedülálló személyiség olyan értéket, fontosságot nyer, amilyennel a szanszárában a számtalan létforma között körbehajszolt szellem-monádok nem rendelkeznek”⁴². Az ember tehát a teremtés koronája, az egyetlen, aki lehetőséget kapott a megváltásra, az egyetlen, aki erkölcsi magatartásával befolyásolni tudja a sorsát az eljövendő örökkévalóságban. Így mindenki, aki megfelel az Isten által adott erkölcsi parancsnak értékesnek találhatta életét függetlenül attól, hogy valami ténylegesen történelmi, közösségépítő tettet elkövetett volna. Tehát előtérbe került a nélkülözés és magunkról való lemondás mint erények, amelyek egyébként az egyszerű emberek mindennapi életéhez tartoztak.

Másrészt a keresztény morál-hipotézis „Isten ügyvédek szolgálatát, amennyiben a szenvedés és bajok ellenére a tökéletesség tulajdonságát adta a világnak – azt a bizonyos „szabadságot” is beszámítva -, a bajok értelemmel telten jelentek meg”⁴³. A keresztény hit szerint „az isten a világot mint abszolút lény pusztán parancsoló akarata erejével hívta életre. Ezért a világ létében annyira tőle függ, hogy fennmaradásához az ő állandó tevékenységére van szükség: az isten nélkül a világ megszűnnék létezni, megsemmisülne... Eszerint a világ meghatározott időpontban a semmiből keletkezett, és egyszer ismét el fog pusztulni, az ember lelke nem természettől fogva halhatatlan, hanem az isten tette azzá; a halál utáni eljövendő

⁴¹ AHA 15. 4.

⁴² AÖV 196.

⁴³ AHA 15. 4.

továbbélését egyedül és kizárólag a világ ura akaratának köszönheti”.⁴⁴ Ebből következik, hogy „az isten igazságos bíróként megjutalmazza mindazt, ami jó, és megbünteti mindazt, ami rossz”.⁴⁵ Tehát minden rossznak oka van, ami nem más, mint büntetés valami korábban elkövetett bűn miatt, mivel az isteni ítélet már gyakran az evilági életben beteljesedhet. Ebből következik, hogy a keresztény hit szerint az evilági élet is tökéletes, egyrészt azért, mert Isten alkotta, másrészt pedig azért, mert igazságosan jutalmazza benne a jót és bünteti a rosszat. Minden egyes történés értelmet nyer, a rossz mint büntetés jelenik meg, így már csak azon kell elgondolkodni mi volt a bűn. A kereszténység alapja tehát az, hogy jól kell cselekednünk, az alapvető és legelső „jó” pedig az, hogy keresztény hitre kell térni, mivel „a hit az üdv elnyerésének előfeltétele. A római és a görög egyház hiten az isteni kinyilatkoztatáson alapuló keresztény tan helyességéről való szilárd meggyőződést jelenti... Nem szükséges hozzá, hogy a hívő az egész tanítást részletesen ismerje, hanem csak az, hogy eleve és összességében mindazt igaznak tartsa, amit az egyház tanít”.⁴⁶ Ha pedig „Isten ügyvédei” alatt a papokat és az egyházat értjük, akkor emellett még egy fontos vonás is hozzátartozik az igazsághoz: az Újszövetségből kiolvasni vélik az egyház létjogosultságát, mivel feltámadása után Krisztus ezt mondta tanítványainak: „Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket... Vegyétek a Szentlelket. Akinek megbocsátjátok bűneit, azé bocsánatot nyernek, akinek pedig megtartjátok, azé megmaradhat”.⁴⁷ Ezen is alapszik az a nézet, mely szerint Jézus felhatalmazta az általa alapított gyülekezetet, hogy segítsen helyette az embereknek, így az egyház és annak felszentelt tagjai közvetítővé váltak az ember és az Isteni akarat között. Nagy hatalom ez a papok kezében, akik immár a lelkiismeret uraivá váltak, kezükben a bűn feloldozásának lehetőségével, arról nem is beszélve, hogy a gyónás által tudtak is mindenről. Az egésznek Nietzsche szemszögéből a hátránya az, hogy egy egyszerű koncepció köré építették fel az életet, melynek lényege, hogy a rossz tetteket büntetés követi, ez viszont akkor kerülhető el, ha nem követnek el bűnt, vagyis Istennek tetsző életet élnek. Ezzel bár egyfajta értelmet adott a kereszténység a világnak és a létezésnek, de nem szüntette meg a már kialakulása idején meglévő jelenségeket, amelyeket Nietzsche ’betegséggént’, ’gyengeséggént’ említ. Az ingerültséget és feszültséget nem megszüntette, hanem terjesztette, és nem az ember épülését szolgálta, hanem beteggé válását, olyan módon, hogy a betegeket támogatta, sőt kiemelte, ezzel tovább terjesztve a betegséget. Az ember további alakulásának olyan irányt szabott, amit nietzschei szemszögéből semmiképp sem nevezhetünk fejlődésnek

⁴⁴ AÖV 196.

⁴⁵ AÖV 275.

⁴⁶ AÖV 264.

⁴⁷ János 20, 21 – 23. (In: AÖV 266.)

vagy haladásnak, mivel nem az erősödést szolgálta. Az embernek saját természetes lényével kell szembehelyezkednie, szándékosan alázatossá tenni magát, szándékosan alárendelni magát másoknak és Istennek, de nem csak részelegesen, hanem teljes mértékben. „Vannak férfiatlanok, akik így születtek. Vannak férfiatlanok, akiket az emberek tettek férfiatlanná és vannak férfiatlanok, akik azzá tették magukat a mennyek országa miatt”.⁴⁸ A tökéletes Istent ráadásul „szent haraggal ruházzák fel” aki „megbünteti azokat, akik akarata ellenére cselekszenek. Csak az jut el az istenhez, aki szándékait az isten akaratának alárendeli”⁴⁹ – amit pedig egyébként a papok mondanak meg. A kereszténység – nem titkoltan – az önmagunkról való lemondás, a teljes odaadás vallása egy jobb túlvilági lét reményében, egy fenyegető isten hatására, ebben a formájában csupán az emberi hatalomra törekvés egy új formája, melyben az alsóbb elemek kerekednek a korábbi elit fölé. Kelszosz (Celsus) is „szemére vetette a kereszténységnek, hogy más vallásokkal ellentétben nem a tisztességeseket, jókat és tanult embereket gyűjtötte össze, hanem a korhelyeket (csirkefogókat), mintha „az isten rablóvezér volna, aki bűnözőket gyűjt maga köré”.⁵⁰

Harmadrészt a kereszténység „a tudást abszolút értéknek tételezte az emberben, és ezzel a legfontosabb ajándékként az adekvát megismerést adta neki”⁵¹. Az első emberpár a paradicsomban a tudás fájáról evett, így kiemelkedve az állati világból a tényleges igazságot birtokolja - legalábbis a keresztény felfogás szerint. És mi ez a tényleges igazság? A keresztények szerint a keresztény vallás, legalábbis a Biblia. Ez azért segíthette elő a kereszténység terjedését, mert egyedüli igazságnak a Bibliában kinyilatkoztatottakat véli, ellentétben a legtöbb vallással. Csak a kereszténység és az iszlám teljesen teocentrikus, csak ezek ismernek olyan istent amely egyedül rendelkezik léttel, „azaz a tökéletes önmagában lévő és önmagától eredő létezéssel”.⁵² Ennek pedig az a következménye, hogy egyáltalán nem ismernek el más vallásokat, teljesen fanatikusok; türelmetlenek sőt támadóak más vallásokkal szemben. Ebből következően úgy hirdetik magukat, hogy ők az egyetlen igazság, amit érdemes megismerni. Tehát az „adekvát megismerés” egyelőre a vallási igazságok kutatását jelenti, de ez a mozzanat vezet majd el a korábban tárgyalt igazságra törekvéshez.

Negyedrészt pedig a kereszténység „megóvta attól az embert, hogy emberként megvesse önmagát, hogy az élet ellen foglaljon állást, hogy kételkedjék a megismerésben: a fenntartás

⁴⁸ AÖV 229.

⁴⁹ AÖV 195.

⁵⁰ Holl, K.: Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte [Összegyűjtött egyháztörténeti értekezések] 2. köt. Tübingen, 1927. 11. 1. (In: AÖV 225.)

⁵¹ AHA 15. 4.

⁵² Az öt világvallás 196.

eszköze volt”⁵³. Meggátolta azt, hogy az ember lenézzé önmagát, hogy beismerje gyengeségeit és azon túl akarjon lépni, ez mindenképp negatívuma. Viszont azt is elérte a túlvilág ígéretével, hogy az ember ne akarjon a halálba menekülni, mivel a rossz isteni büntetés, vagy a Sátán megkísértése, ami ellen harcolni kell. A tanban való kételkedés pedig az előbb leírtak miatt nem történhetett meg. Ezzel a kereszténység elérte, hogy az ember értelmezze életét és egyfajta cél szerint éljen.

In summa: a gyakorlati és elméleti nihilizmus ellen a morál volt a legnagyobb ellenszer, de milyen ellenszer?! Amellett, hogy a kereszténység értékeket és célt adott, a nihilizmust kismértékben késleltetni tudta, de ezt olyan áron tette, hogy értékeivel maga is a nihilizmus irányába mutatott. Olyan értelemben tette ezt, hogy a célként kitűzött túlvilági élet érdekében mindent fel kell áldozni. Tehát egy nem létező, emberi léten túli, tehát a semmi felé mutat. Ezért a semmiért kell az embernek feláldoznia, alávetnie, legyőznie, semmibe vennie önmagát. Más vallásokban is létezik természetesen túlvilág, de ez egyfajta jutalom azoknak, akik példás életet élnek, nem pedig fenyegetés a behódolásra. A kereszténység tehát maga is nihilista vallás, mégpedig olyan, melynek előterében nem a léttől való tartózkodás és bölcs lemondás áll, mint a buddhizmusnál, hanem a gyűlölet a magasabb rangúakkal szemben, így a söpredéket emeli fel, és hozzájuk kicsinyít mindent. E kijelentés világosabbá válik a kereszténység történetének tisztázásával.

A kereszténység rövid története, tanítása

„A történeti istenkinyilatkoztatás vallásainak szülőhazája a Közel-Kelet. Alapjaikat Mózes és Zarathustra rakta le, és a babilóni fogság utáni, az iráni eszméktől megtermékenyített zsidó vallás volt az a forrás, melyből a kereszténység és iszlám eszmevilága jelentős mértékben merített.”⁵⁴

Már a zsidó vallás is a monoteizmus egy olyan speciális változata volt, amely támadásoknak tette ki. Egyedülálló volt benne, hogy a természetet megfosztották isteni voltától, tehát egy természet fölötti istent képzeltek maguknak. Indulásakor viszont még természeti és nemzeti volt (úgy mint az antik görögök vallása is). „A héberek éppúgy, mint a többi sémi nép, eredetileg démonokat, égi isteneket, fa- kő- és forrásszellemeket, kígyókat és szarvasmarhákat, égi isteneket és istennőket tiszteltek, és még a prófétáknak is szüntelenül

⁵³ AHA 15. 4.

⁵⁴ AÖV 199.

harcolniok kellett ezek ellen a régi időkben meggyökeresedett kultuszformák ellen.”⁵⁵ Tehát politeisták voltak. Ebből alakult ki az isten, melynek feladata a törzsek, a közösség, összetartása. Ilyen isten volt az ammoni és moábi törzsek számára Kámos, a héberek számára pedig Jahve. Más isteneket pedig más országok urainak tekintettek, „Dániel 11, 36. verse az idegen istenekről mint tényleges létezőkről beszél.”⁵⁶ Tehát eszerint minden népnek saját istene volt, melyet imádott, melynek kegyei használtak a népnek, és melynek haragja pedig ártott a közösségnek. Az izraeliek tehát Jahvét imádták, vele kötöttek szerződést, tőle remélték felemelkedésüket. Jahve eredetileg természetisten volt, természeti jelenségekben mutatkozott meg. Ezt Mózes alakította át, a sajátos izraeli vallás alapítójának ő tekinthető. Nem alkotott radikálisan újat, a már meglévőből indult ki, „jelentősége abban rejlik, hogy népének olyan istent adott, akit kizárólagosan kellett imádniok. Ezzel elérte, hogy az izraeliek valamennyi vallási törekvésükkel, az egész jövőt illetően, Jahvéra koncentráljanak”.⁵⁷ Ezzel megszüntette a korabeli sémi vallások egyes negatív vonásait, mint például a gyermekáldozatot, templomi prostitúciót, de egyoldalú fanatizmust fejlesztett ki a pogány vallási toleranciával szemben. A Jahvéval kötött szövetség szilárd egységbe fűzte az addig széthúzó nomádokat. Tulajdonképpen monoteizmussá a vallást a próféták változtatták (eltüntetve annak nemzeti jellegét). Tovább fejlesztették az etikai monoteizmust, azt hirdették népüknek, hogy „az isten ítélőszéke elé kell majd állniuk, ha Jahvéhoz és parancsolataihoz hűtlenek lennének, és hamis, emberek kitalálta istenek felé fordulnának”.⁵⁸ A későbbiekben Jahve alakja sokat formálódott, egyre inkább jóságos istent láttak benne, sőt megjelent mellette a Sátán is (ugyancsak változások jellemzik). Az istennel való szerződés – melynek lényege, hogy Jahve Izrael népét nagy dolgokra választotta ki – végig megingathatatlan maradt még akkor is, amikor a történelem nem ezt mutatta. „A remények teljes megghiúsulása sem zavarta azonban meg a zsidókat isteni küldetésükben vetett hitükben. Az elszenvedett vereségeket, a rájuk nehezedő elnyomást jogos büntetésnek tekintették Jahvétól való elpártolásukért, és minél jobban meghazudtolta a valóság a szomszéd népek feletti eljövendő uralomról szóló álmódzást, annál inkább megszilárdult az a hit, hogy a közeljövőben bekövetkezik a fordulat, és az isteni ígéretek mégis valóra válnak.”⁵⁹

További, a kereszténység felé mutató változásokat a perzsa mazdaizmus hatása idézett elő a zsidó vallásban, a mazdaizmus, melyet Zarathustra iráni próféta hozott létre (ld. Az öt

⁵⁵ AÖV 200.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ AÖV 202.

⁵⁸ AÖV 202 – 203.

⁵⁹ AÖV 204 – 205.

világvallás 205.). A zsidóság innen vette át azt a felfogást, mely szerint a történelemnek az időben kezdete és vége is van, a vége előtt pedig megjelenik egy üdvözítő, aki ezt előidézi. Ekkor a holtak feltámadnak, hogy cselekedeteik alapján megítéljék őket, a jókat pedig örök élettel jutalmazza (tehát a túlvilági jutalom és büntetés elképzelése innen ered). Az átvett nézetek és a régi kiválasztottságtudat, isten országára várakozás és 'megváltóvárás' (eleinte mint világi uralkodó, majd isten küldötte) Dániel könyvében (kb. i. e. 165) forrt egybe.

Fontos az antikvitásról és hellenizmusról is beszélni, mivel „az antikvitás a kereszténységnek szülőanyja”.⁶⁰ A kereszténység keletkezése idején „az egész világ át volt hatva erős vallásos igényekkel. Az örökül kapott hitformák azonban többé már nem elégítették ki a szélesebb köröket, ezért ezek a jámborság másféle lehetőségei után kutattak.”⁶¹ A kereszténység ebből a kultúrkörből vette át a képek használatát, sőt az aszkézis is innen ered, mivel a görögségre régóta jellemző volt „a pesszimizmusra, a világtól való elfordulásra, a nőkkel való nemi érintkezés lebecsülésére való hajlam.”⁶² Továbbá a görögség nem csupán életvidám volt, „az orphikusoktól kezdve Püthagoraszon, Empedoklészen, Platónon át egész a sztoikusokig és újplatonikusokig nagyon is megtalálhatók az olyan erős áramlatok, amelyek a földi életet fogságban töltött átmeneti állapotnak tartották, és örök, túlvilági lét után áhítoztak.”⁶³ Ezek a nézetek a fiatal kereszténység számára megtermékenyítően hatottak, bár ezek nem jellemezték a kezdetektől, hanem a kereszténység missziós tevékenysége során éreztették hatásukat. „Az új vallás Palesztínában keletkezett, alapítói és első hívei zsidók voltak, akik nem ismertek mást mint a zsidó szellemi életet”, így a „babilóni fogság utáni zsidó vallás és a hellenizmus az a két forrás, amelyből a kereszténység merített”. Viszont „története során még sok másfelől érkező hatás is érte, elsősorban azoknak az országoknak a népi vallásosságából, amelyekben meghonosodott”.⁶⁴

Jézus, a vallásalapító is csupán a zsidó vallás ismerője volt, egyoldalúan vallási kérdésekkel foglalkozott, nyoma sincs tanításában művészettel, kultúrával, államelmélettel vagy világpolitikával kapcsolatos rész. Ennek egyik oka, hogy a Római Birodalom egy félreeső vidékének egyik szerény mezővárosából származik. A vallási tanban betöltött szerepe viszont megkerülhetetlen, ő az első, aki magát az istenként definiálja, „aki a világfolyamatban előidézi a nagy fordulatot, megvalósítja a világtörténet hamarosan bekövetkező befejeződését

⁶⁰ AÖV 207.

⁶¹ Uo.

⁶² AÖV 208.

⁶³ AÖV 208.

⁶⁴ AÖV 209.

és a világ végérvényes megdicsőülését”.⁶⁵ Tehát valószínűleg ő maga is messiásnak tartotta magát, és azért tölthetett be ilyen jelentős szerepet, mert elhitette az emberekkel, hogy ő az a megváltó, akit a Szentírás „megígért mint olyat, aki véget vet a zsidó nép szenvedéseinek, és akit a maga idejében sokan sóvárogva vártak”.⁶⁶ Ezt a hagyomány szerint csodatetteivel és gyógyításaival érte el, viszont mégsem elég szilárdan és megalapozottan, gondoljunk csak halálára. Kizárólag tanítványai körében gyökeresedett meg az a nézet, hogy valóban ő a megváltó. Halála után viszont e hitetlenség megszűnt, „az igazságtalanul elítélt, tanítását halálával megpecsételő próféta megrendítő tragédiája már önmagában is alkalmas volt arra, hogy eszméinek odaadó híveket szerezzen, Krisztus azonban mindenekelőtt azzal vált történeti hatalommá, hogy tanítványai határozottan kijelentették róla: feltámadt sírjából, különböző alkalmakkor megjelent különböző személyeknek, majd végül szemük láttára eltávozott az égbe”.⁶⁷ Az első ilyen beszámoló Pál első korinthuszi levelében található, amelyben a 15. fejezet 4-8. verse szerint Krisztus a halálát követő harmadik napon feltámadt, és látta őt Képhasz, majd pedig tizenkét tanítványa, sőt utána 500 „testvér” látta egyszerre, majd Jakab utána pedig az összes apostolnak, majd pedig Pálnak magának is. Ezek a megjelenések a részletekben eltérő leírásokból látható, hogy víziók voltak, amelyeknek azonban akkoriban abszolút realitást tulajdonítottak.

Viszont az az elképzelés hogy „az isten a fiát engedi gyötrelmesen meghalni a kereszten, hogy azután három nap múlva halottaiból feltámassza, és később az égbe emelje, oly nagy mértékben eltér az isteni cselekvés jellegéről és módjáról alkotott megszokott elképzelésektől, hogy metafizikai magyarázatra szorult”.⁶⁸ Erre a problémára Pál találta meg a megoldást, elmélete pedig a bűnbeesés történetével függött össze. Lényege szerint Ádám Istennel szembeni engedetlensége miatt az egész emberiség bűnössé vált, mivel örökölték azt Ádámtól. Az ő büntetése az lett, hogy távoznia kellett a Paradicsomból, és halandóvá vált. Az ember pedig önerőből nem képes legyőzni a halált és megszabadulni a bűntől, ezért a bűntől való megtisztulás csak az isten kegyelmétől várható. Jézus így az engesztelő áldozat helyettesítője, akit az isten fiaként azért tette emberré, hogy az emberiségért kínhalált szenvedjen. „Pál sajátos, ősi zsidó elképzeléseken alapuló tanítása abból a szemléletből indul ki, hogy az egyén nem saját vétkeinek következményeiért felelős, és az isten kegyelme nem közvetlenül mint egyént váltja meg, hanem a bűnbeesés és megváltás csak kollektívan, az

⁶⁵ AÖV 213.

⁶⁶ AÖV 213.

⁶⁷ AÖV 214.

⁶⁸ AÖV 215.

egész emberiségre vonatkozhat”.⁶⁹ Tehát Jézus Isten fia, de ezt Pál még úgy képzelte el, hogy Jézus Dávid törzséből született. Ahhoz viszont, hogy Jézus betölthesse a megváltó szerepkört, szükséges volt feltételezni azt, hogy ő eredetileg bűntelen. Ezért alakult ki az az elképzelés, miszerint Jézus természetfeletti módon és szűztől született. Krisztus továbbá nemcsak az isten fia, hanem maga az isten is. Jézus és Isten egységének gondolata János evangéliumában szerepel, amely rengeteg, ezzel kapcsolatos vitának lett alapja a későbbiek folyamán. A tanítás lényege az, hogy „Krisztusnak a hívőkben szellemileg kell megszületnie, ha el akarják nyerni az üdvösséget. A jámbor hívőnek magába kell fogadnia Krisztust, meditáció közben vele együtt át kell élnie szenvedéseit, vagy részt kell vállalnia belőlük, hogy Pállal együtt elmondhassa: Élek, de már nem én élek, hanem Krisztus él én bennem”.⁷⁰

Valójában Jézus József és Mária legidősebb fia, akinek még volt négy öccse is: Jakab, Jozsész (Józsé, József), Júdás és Simon, sőt több húga is volt (ez egyébként ellentmond Mária szűz voltának). Szülei a galileai Názáreth városában éltek, és Jézus is valószínűleg itt született és töltötte élete nagy részét. Máté és Lukács származtatja csak Betlehemből, azért, hogy ezzel beteljesüljön a prófécia. Valószínűleg Jézus először apja mesterségét gyakorolta, tektón volt (ács, építőmester), példázataiban is szerepel kő, amit a munkások félredobnak, amely azonban sarokkő lesz.

Fiatal korában János próféta volt az, aki nagy hatást gyakorolt rá. János „az isten országa közeli megvalósulását hirdette”. Mikor fellépett Jordániában, Jézus is elment hozzá, „és tőle vette fel a keresztséget a szellemi megtisztulás és újjászületés szimbólumaként”.⁷¹ Nagyjából 30 éves lehetett, amikor elkezdte nyilvános tevékenységét (Lukács 3, 23 szerint), ami kb. egy évig tartott.

Tanításaiban – mint erről már volt szó – egyoldalúan vallási kérdésekkel foglalkozott. Prédikációi „az elfáradtaknak és megterhelteknek” szóltak, a „lelki szegényeknek” ellentétben az értelmiségiekkel, a farizeusokkal és írástudókkal. Tehát „a bölcsek és okosak elől az igazságot az Úr elrejtette, a kicsinyeknek kinyilvánította (Máté 11, 25).”⁷² Isten felfogása is változott, Jézus az isten jóságát emeli ki, szemben a zsidó elképzeléssel, a világkormányzó eszméjével. Vallási problematikájának középpontjában pedig az a kérdés áll, hogy hogyan nyerhet bocsánatot a bűnös emberiség, mivel már eleve bűnös az eredendő bűn miatt. Az

⁶⁹ AÖV 216.

⁷⁰ AÖV 218.

⁷¹ AÖV 221.

⁷² AÖV 223.

egész vallásnak a hajtóereje a bűn és büntetés, Jézus „az örökös megtorlás gondolatával a háttérben az isten kegyelméről prédikál, amely a bűnök megbocsátását eredményezi”.⁷³

Végül is Jézus olyan tanokat hirdetett, amelyeket már készen kapott, nem alkotott teljesen újat. A másoktól átvett tanokat pedig magvas példázatokban tudta előadni, valamint tovább finomította azokat, elhagyott belőlük bizonyos elemeket (ld. Az öt világvallás 225 – 226.).

Ő maga igen szenvedélyes izráeli próféta volt, éppen ezért jellemző rá egyfajta kettősség, amely a pillanatnyi impulzusok és pillanatnyi hangulat alapján jött létre. Egyszer látnok, aki látja előre sorsát, de nem bánkodik miatta, mivel atyja átadott neki mindent. Máskor megfutamodik üldözői elől is. Egyszer szelíd az ellenségeivel szemben, máskor a legkegyetlenebb megtorlással fenyegeti őket (pl. „aki haragszik embertársaira, méltó rá, hogy a bíróság elítélje. Aki pedig embertársának azt mondja: Üresfejű (ráká, arámi szó a. m. hitvány), méltó a főtanácsra. Aki pedig azt mondja: Bolond, méltó a gehenna tüzeire (Máté 23, 17 és 19) Ennek ellenére ő maga is balgának és vaknak gyalázza a farizeusokat”⁷⁴). Többször is előfordul a Bibliában ez a kettősség, vagyis egyik helyen részvételre és béketűrésre buzdít, míg másutt a harc és engesztelhetetlenség hangnemében olvasható a történet (ld. még: AÖV 227 – 230.).

Az új vallás terjesztését Jézus csak „Izrael házának elveszett juhait” körében tekintette céljának, meg is parancsolta tanítványainak: „a pogányok útjaira ne térjete (Máté 10, 5)”.⁷⁵ Viszont éppen a zsidók viselkedtek elutasítóan prédikációival kapcsolatban, és inkább a pogányok voltak erre fogékonyak, valószínűleg Jézusnak feléjük kellett fordulnia. Egyáltalán nem biztos tehát, hogy egyetemes célok szerint cselekedett, mikor terjesztette hitét. „A fiatal gyülekezet tehát minden jel szerint eszkatologikus zsidó szekta maradt volna, ha egy ember nem tette volna vallásukat önálló, a zsidó vallástól élesen különböző világvallássá. Ez az ember Pál volt.”⁷⁶ Pál (Saul) Tharzuszból származó zsidó, aki a farizeusság híve volt, sőt a keresztények elleni harcot különleges feladatának tekintette. Egy vízió hatására viszont „megtért”, „a keresztény tanok lelkes élharcosa lett”.⁷⁷ Pál újítása az, hogy a korábban jellemző isten eljövendő országára való várakozás helyett, „a már bekövetkezett megváltás és a már jelenlévő üdvösség tanát” kezdte el hirdetni.⁷⁸

A missziós tevékenységet tekintve első célpontok a Római Birodalom területén nagyobb városokban lévő zsidó közösségek voltak, viszont a kereszténység jövője a pogányokon

⁷³ AÖV 225.

⁷⁴ AÖV 227.

⁷⁵ AÖV 230.

⁷⁶ AÖV 231.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

múlt. Köztük viszont gyorsan terjedt, a Római Birodalom teljes területén voltak keresztény gyülekezetek, amelyek ugyancsak az alsóbb néprétegekből kerültek ki (a művelt emberek számára ugyanis a keresztény tan alapjai fantasztikus hiedelmeknek tűntek). Ezek az emberek pedig „nemcsak az állami istenek tiszteletétől és a császárkultusztól tartották távol magukat, hanem mint romlottak, az egész fennálló államrendet elutasították, és vonakodtak azt katonaként vagy hivatalnokként szolgálni, a kormányzat és a keresztények között állandósult a konfliktus”.⁷⁹ A római császárok ekkor már komoly ellenségnek tekintették a kereszténységet, harcot indítottak ellene. Ez néhány rövidebb szünet kivételével folyamatos üldözéshez vezetett, de a hívek száma továbbra is nőtt. Végül 311-ben kibocsátották azt a türelmi rendeletet, amely lehetővé tette a keresztények számára a szabad vallásgyakorlást. Theodosius császár pedig már 392-ben betiltotta a városokban a pogány áldozati ünnepeket, a régi hit vidéken élt még tovább. Teljes egészében 529-ben halt ki, amikor Justinianus császár bezáratta az athéni iskolát.

Viszont az antik világban való terjedés nem maradt következmények nélkül, a kereszténységnek alkalmazkodnia kellett ehhez. Leginkább a görög szellem befolyása érzékelhető. A görög filozófiát az etika és a keresztény eszmevilág kialakításában is felhasználták, ez eredményezte a szentek és képek tiszteletét. A görög filozófiát továbbá szaknyelve miatt is alkalmazták, a keresztény tantételek magyarázatára és védelmére használták. A különböző görög filozófiai áramlatok bekebelezése gazdag sokféleséghez vezetett, még végül olyan keresztény tanítás alakult ki, amely elhatárolta magát a pogányságtól és az eretnekektől, egységes volt, mintául kívánt szolgálni a hívek számára. Ennek betetőzője volt Ágoston munkássága, aki egyúttal a katolikus hatalmi egyházszemély képviselője is volt. „A bűnről és kegyelemről, valamint a predesztinációról szóló tanításával a paulinizmus megújítója és folytatója, a világfolyamatnak mint egyszeri, szakaszosan lezajló eseménynek ábrázolásával pedig a nyugati történeti metafizika atyja lett. Azzal, hogy az isten állama földi megjelenését a római egyházban vélte felfedezni, lefektette a középkori egyházszemély elméleti alapját; ezt az egyházat Krisztus egy helytartója vezeti, aki felette áll a világi hatalomnak”.⁸⁰ Ezen a ponton jutott el oda a kereszténység, hogy „az üdvözítő születése óta eltelt fél évezred alatt az a tan, amelyet ő a vallás privilegizált őrzőinek ritualizmusa és tevékenységük jogszerűsége elleni harcában hozott létre, ismét csak visszatalált azokhoz a külső formákhoz, amelyekkel alapítójuk szembefordult, és olyan papi

⁷⁹ AÖV 232.

⁸⁰ AÖV 235.

rendet hozott létre, amely jelentőségében, mind a zsidót, mind a pogányt messze felülmúlta”.⁸¹

Az első évezred második felében a kereszténység a germán népeknél terjedt tovább, úgy mint gótok, vandálok, frankok, angolszászok, longobárdok, majd az ezredforduló körül a csehek, lengyelek, magyarok, délszláv népek, oroszok körében is elterjedt. Ezzel szemben Ázsiában és Afrikában komoly vereségeket szenvedett. 1054-ben megtörtént az egyházszakadás, a latin és görög egyház végleges szakítása.

A továbbiakban a kereszténység Európában egyeduralkodóvá vált, VII. Gergely és III. Ince idején pedig elérte politikai hatalma csúcsát. Ezután folyamatos elvilágiasodás figyelhető meg, mely majd a reformációhoz vezet az 1500-as évek után.

A kereszténység kritikája

A kereszténység – mint már látható volt – a különféle „selejt- és hulladék-elemek” összmozgalmaként a Nietzsche által csandála-rétegeknek nevezett emberek gyűjtőhelye. A csandála a hindu kasztrendszerben a legalacsonyabban álló társadalmi csoportot jelenti, ennek megfelelően a kereszténység elit elleni lázadás, azt mindenáron elpusztítani vágyó támadás volt. A nemesség ellen indított háborút. Sőt Nietzsche szerint a kereszténység a velejéig betegek gyűlöletét az egészségesek ellen fordította. Ebben a harcban pedig a betegek győztek. Életre-halálra szóló háborút indítottak a magasabb rendű típus ellen, sőt e típus valamennyi ösztönét egyházi átokkal sújtották, ezekből az ösztönökből szűrték aztán ki a gonoszt – az erős embert, a tipikusan megvetendőt, ’az elvetemült embert’. „A kereszténység pártját fogta mindannak ami gyenge alantas és félresikerült, eszményt faragott az erős élet önfenntartó ösztöneivel szembeni ellentétből: még a legerősebb szelleműek eszét is tönkretette azáltal, hogy azt tanította: a szellemiség legfőbb értékeit bűnösnek, félrevezetőnek, kísértéseknek kell érezni.”⁸²

Fontos, hogy amikor Nietzsche a keresztény elemek romlottságról beszél, azt moráliáktól mentesen állítja. A romlottság így a dekadenciát jelenti, ezt pedig a következőképpen definiálja: „Romlottnak nevezek egy állatot, fajt, egyént akkor, ha elveszíti ösztöneit, s amikor a számára hátrányost választja és részesíti előnyben”... „Az élet számomra a növekedésnek, a tartósságnak, az erők felhalmozódásának s a hatalomnak az ösztöne: ahol hiányzik a hatalom akarása, ott hanyatlás van. Azt állítom, hogy az emberiség legfőbb

⁸¹ AÖV 236.

⁸² ANT 12. 5.

értékeinek mindegyikéből hiányzik ez az akarat – s hogy a legszentebb nevek mögé bújva, hanyatlás-értékek, nihilisztikus értékek uralkodnak”.

Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a kereszténységet a részvét vallásának nevezik. „A részvét ellentétben áll a tonikus affektusokkal, melyek az életérzés energiáját növelik: depresszív módon hat. Nagyjában-egészében keresztezi a fejlődés törvényét, amely a természetes szelekció törvénye. Azt tartja fenn, ami megérett a pusztulásra, védelmezi az élet kitagadottjait és elítéltjeit – a félresikerültek ilyen-olyan fajtájának nagy tömege révén, akiket életben tart – s magát az életet is komor és kétséges színben tünteti fel.”⁸³ Ezt a részvéte nevezték erénynek, amely egyébként minden nemes morálban gyengeségnek számít. Schopenhauer szerint a részvét révén az élet megtagadtatott, méltóbbnak bizonyult a tagadásra, így a részvét a nihilizmus gyakorlata (ez utóbbi Nietzsche kiegészítése). A részvét maga is tehát a dekadencia fokozódásának eszköze, sőt Nietzsche szerint fő eszköze. „Amire rábeszél, az a semmi”.⁸⁴ Ezt a semmit pedig a „Túlani”-nak nevezi, vagy Istennek, vagy megváltásnak, üdvözülésnek.

Sőt Nietzsche egyenesen azt állítja, hogy a kereszténységen belül sem a morálnak, sem a vallásnak nincs semmi köze a valóság egyetlen pontjához sem. Képzletbeli okok (mint például „Isten”, „lélek”) és okozatok („bűn”, „megváltás”, „kegyelem”) építik fel. Ez magában foglal egy képzletbeli természettudományt is, amely antropocentrikus és a természetes okokat nem ismeri, valamint egy képzletbeli pszichológiát is, amely önfélreértéseken alapul. Maga a teológia is a képzlet szüleménye (mint az „Isten országa”, „végítélet”, „örök élet”). Ez a fikció-világ pedig a valóságot nem visszatükrözi, hanem azt meghamisítja, elértékteleníti és tagadja. Ennek az egésznek a gyökere Nietzsche szerint a természetes valóság elleni gyűlöletben rejlik, a valóssal szembeni elégedetlenség megnyilvánulása, melynek során az emberek kihazudják magukat az életből. Ezt azért teszik tehát, mert szenvednek tőle, amely már magában is dekadens vonás.

E sok fikció közül először is az Istenfogalom keresztény átalakítása igényel komolyabb figyelmet. Nietzsche szerint egy népnek azért van szüksége istenre, hogy benne a gyarapodását biztosító feltételeket és saját erényeit tisztelhesse. Egy nép örömét és hatalomérzését kivetíti egy olyan lénybe, akinek köszönetet mondhat. Aki gazdag, büszke, annak szüksége van egy istenre, hogy áldozhasson neki, tehát ez a hála egyik formája. Egy ilyen istennek amellet, hogy használjon, tudnia kell ártania is, a rossz istenre is szükség van, mivel az ember létezését nem éppen a toleranciának és emberbarátságnak köszönheti. Viszont

⁸³ ANT 14. 7.

⁸⁴ ANT 14. 7.

ha egy nép pusztul, ha jövőbe vetett hite és a szabadság reménye végérvényesen elpusztul, ha az alávetettség életfeltétellé válik, akkor istenének is meg kell változnia. Ez az isten már a lélek békéjét tanácsolja, hogy ne legyen több gyűlölet, türelmet és szeretetet a barátok és ellenségek iránt is. Ez az isten már képes lesz arra is, hogy minden elnyomott elem istenévé váljon. Nem visel semmi olyan sajátosságot, amely miatt pusztán egy nép saját istene lehetne. Ha az isten egy nép hatalomakarását fejezi ki, egészséges népisten, a keresztény istenfogalom viszont már a hatalom tehetetlenségének kifejezője, ezért szükségképpen csak jó. Egy isten, amely a betegek és gyengék istene egyúttal viszont az élet ellentettjévé korcsosult, az étellel, a természettel, sőt az élet akarásával szembeni gyűlölséget is kifejezi, ebben az istenben pedig a Semmi akarását istenítik. Tehát a keresztény istenfogalom már magában hordozza a nihilizmust. Ebben az istenben „valamennyi décadence-ösztön, a lélek összes gyávasága és fáradsága megtalálja a maga szentesítését!”⁸⁵ Egy denaturalizált istenfogalomról van szó, mely elvesztette természetességét, ekkor pedig már nem kifejezője egy nép önérzetének. Csupán eszköz már a papi agitátorok kezében, akik „immáron minden szerencsét mint jutalmat, minden balszerencsét mint az Istennel szembeni engedetlenséget megtorló büntetést ’mint bünt’ interpretáltak. Egy állítólagos erkölcsi világrendet képvisel – az erkölcsi világrend azt jelenti, hogy „egyszer s mindenkorra létezik egy isteni akarat arra nézve, hogy az ember mit köteles megtenni s mit nem; s azt, hogy egy nép s egyén értékét annak alapján méri, hogy mennyire hajlandó engedelmeskedni Isten akaratának; továbbá azt, hogy Isten akaratát valamely nép illetve egyén sorsában igazolódik”⁸⁶ –, ezzel az ok és okozat természeti fogalma teljes egészében a feje tetejére áll. Ez az Isten követel az útmutatás helyett, az általa képviselt morál „már nem az élet- és növekedési feltételek kifejeződése, s már nem annak legalapvetőbb életösztöne lett – a morál mint a fantázia alapvető megrontása, mint a dolgokra vetett gonosz pillantás”⁸⁷. Tehát az istenfogalom megváltozása, „kozmetopolitává” válása a legfőbb oka a kereszténység ilyen nagyfokú elterjedésének. Ahogy a kereszténység elhagyta szülőföldjét, az antik világ alvilágát, „a barbár népek közé ment, itt már nem megfáradt, hanem belsőleg elvadult és meghasonlott emberekkel került szembe – erős, ám félresikerült emberekkel.”⁸⁸ Az önelégedetlenség, a saját maguktól való szenvedés náluk a minden mértéket meghaladó váagnak köszönhető, mely fájdalmat akar okozni, illetve a benső feszültséget ellenséges cselekedetekben levezetni. Ekkor a kereszténység átalakult, barbár fogalmakat és értékeket fogadott magába, hogy ezekre a népekre is hatni tudjon. Ilyenek: az elsőszülött

⁸⁵ ANT 31. 19.

⁸⁶ ANT 42. 26.

⁸⁷ ANT 40. 25.

⁸⁸ ANT 35. 22.

feláldozása, a vérivás úrvacsorakor, a szellem és a kultúra megvetése; a kínvallatás, annak valamennyi formája; s a kultusz nagy pompája. Így a kereszténység ragadozók felett akar uralkodni, mégpedig úgy, hogy megbetegíti őket. Ez nem más mint meggyengítés, megszelídítés, „a civilizálás keresztény receptje”. Mivel viszont a barbárnak az önmagában vett szenvedés nem tiszteletre méltó dolog, először is szüksége van egy értelmezésre, hogy beismerje: szenved. Ennek megoldására kitűnő az ördög. Egy olyan hatalmas és félelmetes ellenségről van itt szó, mellyel szemben már nem kell szégyenérzetének lennie az embernek, ha ettől szenved.

A kereszténység megértéséhez annak egyik alapelvét is tisztázni kell. „Mindenekelőtt tisztában van azzal, hogy önmagában véve teljesen közömbös, hogy valami igaz-e, az viszont mindennél fontosabb, hogy mennyiben hiszik igaznak. Az igazság s a hit abban, hogy valami igaz: két teljesen különálló érdek-világ, két, szinte szöges ellentétben álló világ – és más-más úton is jutunk el mindkettőhöz”.⁸⁹ Ez az elv a kereszténységben úgy realizálódik, hogy például ha boldogság rejlik abban, hogy valaki a bűntől megváltottnak hiszi magát, teljesen mellékes, hogy valóban bűnös-e, csupán az kell, hogy bűnösnek érezze magát. Az ebben való hithez viszont az észet, a kutatást, a megismerést rossz színben kell feltüntetni. Az igazsághoz vezető út tiltott úttá válik. „Az erős remény sokkal nagyobb életstimulus, mint bármiféle egyedi, valóban realizálódó boldogság”⁹⁰. Ehhez viszont olyan reményre van szükség, melynek semmiféle valóság nem mondhat ellent, sőt amelyet semmiféle beteljesülés nem szüntet meg. Ez nem más, mint a túlvilági remény. A szeretet meglétéhez pedig Istennek személynek kell lennie. A nők igényeinek kielégítéséhez egy szép szentet, a férfiakéhoz pedig egy Máriát kell előtérbe állítani. Továbbá a szeplőtelenység követelménye erősíti a vallásos ösztönt, annak heveségét és bensőségességét. Ezzel a kultuszt melegebbé, érzéseiben mélyebbé teszi. Az így létrejövő szeretet pedig az az állapot, amelyben „az ember a leginkább úgy látja a dolgokat, ahogy azok nincsenek. Az illuzórikus erő ekkor van a csúcsponton, s nem kevésbé a megédesítő és megdicsőítő erő.”⁹¹ A hitet, reményt és szeretetet Nietzsche a három keresztény fondorlatnak nevezi.

A kereszténység elterjedésének problémájához látnunk kell azt is, hogy a kereszténység Nietzsche felfogásában nem a zsidó ösztönnel szembeni ellenmozgalom, hanem annak következménye. A Megváltó szavaival élve: „Mert az idvesség a zsidók közül támadt.”⁹² A zsidókat pedig úgy jellemzi, hogy „a zsidó nép a legszívósabb életerő népe, amely, lehetetlen

⁸⁹ ANT 36. 23.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² János 4,22 In: ANT 38. 24.

feltételek közé kerülve, saját elhatározásából, az önfenntartás követelte legmélyebb fondorlattal fogja pártját valamennyi décadence-ösztönnek, - de nem azért, mintha ezen ösztönök uralma alá került volna, hanem azért, mert bennük olyan hatalomra tesz szert, mellyel érvényesülni képes 'a világgal' szemben".⁹³ Így „a zsidóságban és a kereszténységben hatalomra vágyó emberfajta, a papi fajta számára a décadence eszköz csupán: ennek az emberfajtának életfontosságú érdeke, hogy az emberiséget beteggé tegye, s hogy a 'jó' és 'rossz', az 'igaz' és 'hamis' fogalmát egy életveszélyes és a világot rágalmazó értelemben fordítsa át”⁹⁴.

Ennek a beteggé változtatásnak többféle módja, eszköze is van. Volt már szó az istenfogalom meghamisításáról, és a morál meghamisításáról is (a bűn és büntetés révén). Ezeken túl még egy eseményt említhetünk, amely ugyancsak segítette a kereszténység elterjedését. A zsidó papság ugyanis saját történelmét is meghamisította. Pontosabban az történt, hogy vallási nyelvezetbe fordították át saját népük múltját. Itt is felhasználták a bűn és büntetés eszközét, és az egész történetet – minden történeti realitásnak fittyet hányva – „egy Jahvéval szemben elkövetett bűn – és büntetés –, illetve a Jahve iránti jámborság – és az ezért járó jutalom – ostoba üdvmechanizmusa”-ként magyarázták, erősítve ezzel is az erkölcsi világrendet.⁹⁵ Izrael történelmének nagy korszakát a hanyatlás korává változtatták; a babiloni fogságot, a balsors hosszú éveit pedig örök büntetéssé. Izrael történelmének hatalmas alakjaiból pedig „fejbőlöntő álszenteket” vagy „istenteleneket” csináltak; minden nagy eseményt az Istennel szembeni engedelmesség, vagy engedetlenség képletével magyaráztak. Ez után meghamisították irodalmukat is, mivel egy kinyilatkoztatásra volt szükség, felfedeztek egy Szentírást. Ez fejezi ki „Isten akaratát”. Ennek az egésznek a lényege az, hogy Isten akarata már megvolt régóta, minden balszerencsének az az oka, hogy eltávolodtak ettől. Itt valójában a papok fogalmazták meg – hosszú időre bebiztosítva magukat –, hogy mit is akarnak. „Isten akarata” tulajdonképpen az ő akaratuk, mivel előbbieken után már minden úgy rendeződik el, hogy a papság nélkülözhetetlen legyen mindenütt, az élet minden természetes eseményénél – születésnél, házasságnál, betegségnél, halálnál stb. Így tulajdonképpen szavaival élve „szentesíti ezeket” valójában viszont denaturalizálja. Mindent tönkretett, amit az életösztön parancsolt, ami értékét önmagában hordta, mégpedig úgy, hogy értéktelenné, érték-ellenessé tette, mivel egy értékátruházó hatalmat iktatott be, amely a természetet tagadja, ezáltal éppen elértéktelenítette a korábbi értékeket, újakat alkotott. „ A pap

⁹³ ANT 38. 24.

⁹⁴ ANT 38. 24.

⁹⁵ ANT 42. 26.

értékteleníti, szentségteleníti a természetet: ez az ára már annak is, hogy egyáltalán létezik”⁹⁶. Jól látható tehát, hogy a papok törekvésében is a hatalom akarásának vágya munkál.

A papok tehát saját érdekükben hamisítottak. Nietzsche szerint a következőket jelenti az általuk létrehozott erkölcsi világrend: „egy parazita emberfajtát, aki az összes egészséges életmegformálás kárára tenyészik, a papot, aki Isten nevével visszaél: a dolgok ama állapotát, melyben a dolgok értékét a pap határozza meg, s ezeket 'Isten Országának' nevezi, azokat az eszközöket pedig, melyek révén elérhető vagy fenntartható egy ilyen állapot, 'Isten akaratának'; hidegvérű cinizmussal azon méri le a népek, korszakok s az egyének értékét, hogy használtak-e a papi hatalom-túltengésnek, vagy akadályozták azt”⁹⁷.

A kereszténység viszont még ezen a ponton sem állt meg. „Még a realitás legvégső formáját, a 'szent népet', a 'kiválasztott népet', azaz magát a zsidó realitást is tagadta. Az eset a maga nemében elsőrendű: az a kis lázadó mozgalom, melynek megkeresztelése a Názáreti Jézus nevével történik, újra csak a zsidó ösztön kifejeződése – másként szólva azé a papi ösztöné, amely a papot mint realitást már nem viseli el; egy még elvontabb létforma s egy még valótlanabb világlátomás agyszüleménye, mint amelyet egy egyházi szervezet egyébként is magában foglal. A kereszténység tagadja az egyházat...”⁹⁸ A lázadás, amelyet Jézusban láttak, vagy tévesen láttak, a zsidó egyház ellen irányult. Ez a „jók és igazak”, „a szent Izrael”, s a társadalom hierarchiája ellen, de nem a romlottságuk ellen, hanem a kasztok, a berendezkedés, a forma ellen. Ha hihetünk az Evangéliumoknak, akkor Jézus – Nietzsche szent anarchistának nevezi – a zsidóságon belül az alantas néprétegeket, a kitaszítottakat és bűnösöket, a csandálát szólította fel a fennálló renddel szembeni ellenszegülésre. Mégpedig igen szókimondóan tette azt, tulajdonképpen politikai bűnöző volt. Emiatt jutott a keresztre, és ezt bizonyítja a kereszten található felirat is: „Saját bűnéért halt meg”. Tehát alap nélküli az az állítás, mely szerint mások bűneiért halt meg.

Jól látható, hogy a kereszténység kritikájában nem kerülhető el Jézus alakjának vizsgálata sem. De hogyan lehet leginkább megragadni és körvonalazni ezt a figurát? Nietzsche a Megváltó pszichológiai típusát próbálja megragadni. A probléma ugyanis az, hogy az Evangéliumok csonkítottak és idegen vonásokkal terheltek. Viszont Nietzscht a valódi figura érdekelte, nem azt kutatta, hogy mit tett, mit mondott és mi az igazság halálával kapcsolatban, hanem hogy „típusa vajon elképzelhető-e még, s hogy áthagyományozódott-e”⁹⁹. Ennek kutatásakor Renan két fogalmából indul ki, pontosabban rögtön meg is cáfolja azokat. Renan

⁹⁶ ANT 44. 26.

⁹⁷ ANT 42. 26.

⁹⁸ ANT 45. 27.

⁹⁹ ANT 48. 29.

a zseni és hős szavakkal jellemzi a megváltót. Nietzsche szerint azonban ez a két legalkalmatlanabb fogalom alakjának megragadására. Azt állítja, hogy a hős fogalma velejéig antievangelikus. Az Evangéliumokban éppen az vált ösztönné, „ami minden küzdelem s a bármiféle harcban való önmegtapasztalás ellentéte: a szembeszállás képtelenségéből lesz itt morál”.¹⁰⁰ A jámborságról, az ellenségeskedésre való képtelenségről van itt szó. Az „örömhír” jelentése az, hogy „az igaz élet, az örök élet megtaláltatott – ez nem ígélet, itt van, bennetek van, mint élet a szeretetben, a félretolás és a kizárás, a distancia nélküli szeretetben. Mindenki Isten gyermeke – semmi olyan sincs, amit Jézus egyedül önmaga számára venne igénybe – s mint Isten gyermeke, mindenki egyenlő egymással”.¹⁰¹ A másik téves fogalom tehát a zseni. Ez ellen azt a kifogást emeli a filológus Nietzsche, hogy abban a világban semmi értelme sincs fogalmiságunknak, a „szellem” kultúrfogalmának, így a zseninek sem.

Jézus alakját inkább úgy kellene elképzelni, mint akire a tapintási érzék olyan beteges ingerelhetősége jellemző, „amely visszaretten egy szilárd tárgy mindennemű érintésétől, és megragadásától. Fordítsunk át egy ilyen fiziológiai habitust annak végső következményébe – ösztönszerű gyűlölet ez mindennemű realitással szemben, menekülés a ’megragadhatatlanba’, a ’megfoghatatlanba’, akarat, amely szembenáll minden formulával, minden idő- és térfogalommal, mindazzal, ami szilárd, ami szokás, intézmény, egyház; egy olyan világban való otthonlét, ami már semminemű realitással sem érintkezik, egy már csak „benső” világ, „igaz” világ, „örök” világ...’Ímé az Isten országa bennetek van...’.¹⁰² Az „Isten országa” tehát nem olyasvalami, amire az ember vár; „annak nincs tegnapja, nincs holnaputánja, s nem „évezredek” múlva jön el... ez a szív tapasztalata; mindenhol van, s sehol sincs...”¹⁰³.

Tehát Jézus alakjának két fontos összetevője van. Az egyik „ösztönszerű gyűlölet a realitással szemben”¹⁰⁴, amely Nietzsche állítása szerint szélsőséges szenvedés- és ingerelhetőségi képességből származik, amely nem akarja, hogy megérintsék, mivel minden érintést túlságosan erősen érzékel. Másik jellemzője minden ellenszenv ösztönszerű kizárása, továbbá minden ellenségeskedés kizárása illetve minden határnak és távolságnak a kizárása az érzelemben. Ez egy szélsőséges szenvedés- és ingerelhetőségi képességből származik, melynek jellemzője, hogy mindenféle szembenállást elviselhetetlen kellemetlenségnek érez, ennek feloldására pedig az üdvösséget, illetve az örömet abban látja, hogy semmivel és senkivel szemben nem tanúsít ellenállást. Számára a szeretet az egyetlen, végső életlehetőség.

¹⁰⁰ ANT 48. 29.

¹⁰¹ ANT 48. 29.

¹⁰² ANT 49. 29.

¹⁰³ ANT 58.

¹⁰⁴ ANT 50. 30.

Ez az emberi típus pedig annyira furcsa, szokatlan és érthetetlen volt még a tanítványai számára is, hogy egyéb típusokat is bele kellett keverniük, hogy egyáltalán megérthessék őt. Ez volt az első oka alakja eltorzulásának. A szektás imádat és rajongás a vezető irányába egyébként is torzító hatással bír, „az imádott lényből kitörli az eredeti, gyakran fájdalmasan idegen vonásokat és idioszinkráziákat – már látni sem látja azokat”.¹⁰⁵ Persze Nietzsche nem zárja ki, hogy Jézus alakja olyan lett volna, amilyenek az Evangéliumok mutatják, de azt mondja, hogy minden ez ellen szól. Az alapprobléma ugyanis az, hogy „tátongó a szakadék a hegyek, tavak és a mezők prédikátora... valamint a támadás ama fanatikusa, a teológus illetve a pap halálos ellensége között...”¹⁰⁶ Nietzsche az utóbbi vonásokat inkább a „keresztény propagandának” tulajdonítja.”...Túlontúl is jól ismerjük valamennyi szektáriánus gátlástalanságát, hogy Mesterüket saját apológiájukhoz idomítsák hozzá. Midőn az első közösségnek szüksége volt egy ítélő, perlekedő, haragvó s rosszindulatúan szörszálhasogató teológusra – a teológusok ellenében –, akkor saját szükségletei szerint alkotta meg „Istenét”: mint ahogyan tétovázás nélkül a szájába adták ama teljességgel antievangelikus fogalmakat is, melyek nélkül immáron nem tudtak megenni: ilyen fogalmak a „második eljövétel”, az „utolsó ítélet” s mindennemű időbeli elvárás és ígélet”.¹⁰⁷ Tehát a Megváltó típusa Nietzsche szerint távol áll a fanatikustól. Maga a tagadás is ismeretlen számára, tulajdonképp egy belső világban él, amely ellenáll minden szónak, formulának, hitnek, dogmának, ő csupán a legbensőbből beszél, amikor életről, igazságról, vagy fényről szól. Ezenkívül minden más, a természet, a valóság csak jel- és hasonlatértékű számára. Belső világa bizonyítékai irányítják életét, amelyek tulajdonképpen öröm-érzések és önigenlések, tehát teljesen függetlenek logikai bizonyítékoktól és természeti valóságtól. „Egy ilyen tannak még ellentmondani sem lehet; egyáltalán nem érti meg, hogy más tanok is vannak, illetve lehetnek, semmilyen szembenálló véleményt nem képes elképzelni... S ahol rábukkan valami ilyenre, ott a lélek legmélyéről fakadó részvétellel fog sajnálkozni a „vakságon” – ő ugyanis látja a „fényt” – de nem lesz semminemű ellenvetése...”¹⁰⁸.

Az előbbiekből is jól látható, hogy – ha az Evangélium pszichológiáját vesszük alapul, amely természetesen Jézus életgyakorlatát jelenti – az üdvösséget nem ígéri és nem is köti feltételekhez. Az üdvösség tulajdonképp az egyedüli realitás „minden egyéb pusztán jel, hogy erről szóljon”¹⁰⁹ – ahogyan arról korábban már volt szó. Ebből következik az is, hogy a bűn és

¹⁰⁵ ANT 51. 31.

¹⁰⁶ ANT 52. 31.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ ANT 54. 32.

¹⁰⁹ ANT 55.

büntetés fogalma is hiányzik belőle, sőt a jutalomé is. Pont az a lényege, hogy a bűn és mindenféle „distancia” eltöröltetett Isten és ember között. A kereszténységben tehát tulajdonképpen a gyakorlat az új, a keresztényt nem a hite különbözteti meg, hanem cselekvése, másként cselekszik. Ez azt jelenti, hogy nem áll ellen annak, aki vele szemben rossz, ahogy erről már volt szó, senkire sem haragszik, senkit sem becsül le. Emellett nem különbözteti meg honfitársait a külföldiektől, zsidókat a nem-zsidóktól, pontosan ezért nem népi vallás. A Megváltó élete ezzel a gyakorlattal jellemezhető tehát, ez az amiben új volt. Semmiféle formulát és rítust nem tartott már szükségesnek az Istennel való érintkezéshez, mert ahogy láttuk számára Isten azt a bizonyos belső világot jelentette. Ezzel a gyakorlattal pedig leszámolt az egész zsidó bűnbánat és kiengesztelés-tannal. Őt Istenhez nem a bűnbánat, „megbocsátásért könyörgő ima” vezeti, hanem egyedül az Evangéliumi gyakorlat. Tehát a lényeg, hogy az Evangélium, az „örömhír” leszámolt a „bűn”, a „bűnök megbocsátása”, a „hit”, a „hit általi megváltás”-sal is. Tulajdonképpen „az „örömhír”-ben az egész zsidó egyház-tan megtagadtatott”.¹¹⁰ A megváltás lényege tehát, hogy „miképp kell élni ahhoz, hogy magunkat a „mennyekben”, s az „örökkévalóságban” érezzük, miközben az ember korántsem érzi magát a mennyekben minden más magatartásformában: nos, egyedül ez a „megváltás” pszichológiai valósága¹¹¹.

És ezzel egy újabb torzításhoz jutunk Jézus alakjában, ugyanis nem azért halt meg, hogy megváltsa az embereket, csupán ezt a bizonyos gyakorlatot követte, inkább azt mutatta meg, hogyan kell élni. Pontosán úgy viselkedett, ahogy élt: nem állt ellen, nem védekezett.

Hogy tanítványai mennyire nem értették meg, semmi sem bizonyítja jobban, mint a kereszthalál utáni események. Maga a kereszthalál abban az időben kizárólag a csőcselék számára volt fenntartva, a kivégzési nemek egyik legalantasabbika volt. A tanítványokat ez a szörnyű halál szembesítette a kérdéssel, hogy ki is volt a tanítójuk. Megszégyenítve érezték magukat, és érezték, hogy egy ilyen halál ügyük cáfolata lehet. Halálával kapcsolatban mindennek értelmet akartak tulajdonítani, ezt kívánja a tanítványi szeretet. Definiálták tehát ellenségüket, mégpedig azokban, akik megölték tanítójukat: a zsidók uralkodó rétegében. Ettől a pillanattól érezték úgy, hogy lázad a fennálló rend ellen, és ebből a szemszögből utólag visszatekintve alakjára lázadóként értették. Egy olyan harcias, erőteljesen nemet mondó jellemvonást kapott, amely eredetileg hiányzott alakjából. Ahogy láthattuk ennek éppen ellenkezője volt. Tanítványai éppen arra nem voltak képesek, ami tanítójuk életének lényege volt. Jézus halálával éppenhogy tana legerősebb próbáját állta ki. Ha tanítványai ezt

¹¹⁰ ANT 55.

¹¹¹ ANT 56.

megértették volna nem gyűlölködni, és haragot sem éreznek a gyilkosokkal szemben, esetleg saját magukat is felkínálják hasonló halálra. Viszont ehelyett a bosszú érzése kerekedett felül. Sértette őket ez a halálnem, „megtorlásra”, „ítéletre” volt szükségük – ami már magában is evangélium-ellenes. Ennek kielégítésére újra bízni kezdtek egy Messiás eljövételében, amikor „Isten Országá” eljő, hogy ítélkezzen az ellenségek felett. Isten Országá, mint az utolsó felvonás, mint ígélet, ez itt a félreértés. Jézus éppen ennek megléte, beteljesült léte, valósága volt, amelyet halála is bizonyított. Ezek után a tanítványok nem bírták elviselni, hogy Istennek mindenki egyformán gyermeke legyen – ahogy azt mesterük tanította – úgy álltak bosszút a gyilkosokon, hogy Jézust „minden értéket meghaladó módon” kiemelték, mint Isten egyszülött Fiát.

Ettől kezdve jelent meg egy új probléma: Isten hogyan engedhette, hogy ez történjen. Erre egy abszurd választ találtak: Isten a bűnök megbocsátása miatt adta oda fiát áldozatként. Ez nem más, mint az engesztelő áldozat jelensége, annak is legbarbárabb és legvisszataszítóbb módja: egy ártatlan feláldozása a bűnösökért. Itt aztán már teljesen vége az Evangéliumnak. Hiába akarta Jézus megszüntetni a bűn fogalmát, itt már a „kereszténység” szerves része lett. Itt szövődik bele a Megváltó típusába az Ítéletről és a Második Eljövételről szóló tan, a halála mint mártírhálált értelmező és a feltámadást hirdető tan.

Ha pedig mindez így van, akkor a tanulság az, hogy az ember – saját önzésére hallgatva – tulajdonképpen az Evangélium ellentétéből építette fel az egyházat is. Ez a súlyos ellentét a kereszténység történetében: hogy az emberiség az „egyház fogalmában éppen azt avatta szentté, amit az „örömhírhordozó” maga alatt s maga mögött érzett”¹¹². Így már érthető, hogy miért mondja Nietzsche, hogy „a kereszténység története – mégpedig a keresztaláltól kezdve – egy eredendő szimbolizmus lassanként egyre jobban eldurvuló félreértésének története”¹¹³. A kereszténység terjedése is ezt idézte elő. Ahogy egyre szélesebb tömegekben jelentkezett – amelyekből természetesen hiányoztak a kereszténység megszületésének előfeltételei – egyre inkább szükségessé vált annak vulgarizálása és barbarizálása. Ennek hatására pedig felszívta magába a Római Birodalom minden földalatti kultuszának tanait és rítusait. Ennek folyamán a kereszténységnek éppen olyan beteggé kellett válnia, mint amilyenek azok voltak, akik követőivé lettek, és amilyen ezek szükségletei voltak, amelyeket a kereszténységnek kellett kielégíteni. „Egyházként aztán legvégül a beteg barbárság jut hatalomra – az egyház, vagyis a halálos gyűlölség e megtestesülése szemben minden becsületességgel, a lélek minden

¹¹² ANT 60.

¹¹³ ANT 61.

emelkedettségével, a szellem minden fegyelmével s mindennemű nyíltszívű és jóakarató emberséggel.”¹¹⁴

A kereszthalállal tehát véget ért a földi boldogság lehetősége, az „örömhír” nyomban megváltozott. A tanítványok és az idegen területek, ahova eljutott komoly mértékben torzították a kereszténységet, majd pedig egy Jézussal teljesen ellentétes típusú ember alakította tovább a keresztény tanokat: ez volt Pál. Az ő tevékenysége is a történelemhamisítás címszóval jellemezhető, valamint az élet súlypontjának áthelyezésével a túlvilágba.

Miért volt teljesen ellentétes típus Jézussal? Jézus pszichológiai típusát már a korábbiakban részleteztük. Pált vele ellentétben a gyűlölet mozgatja, ő is azt teszi amit Jézus tanítványai tettek: kiforgatja és megsemmisíti Jézus tanításait. Jézus élete, tanítása semmit nem jelent neki, ezekkel nem is tud mit kezdeni. Egyetlen elem ami felhasználható számára, az a kereszthalál.

Az eddigiekből tehát az a tanulság, hogy már a kereszténység szó is félreértés. Nietzsche azt mondja, hogy alapjában véve egyetlen keresztény volt, ő pedig meghalt a kereszten. Innentől kezdve az Evangélium is vele halt, amit ma így neveznek már szöges ellentéte annak, amit Jézus hirdetett. Keresztény életnek csupán az nevezhető, ahogyan ő élte az életét. Ez az életforma viszont ma is lehetséges, sőt egyesek számára szükséges is. Keresztények tehát valójában egyáltalán nem voltak, ez egy életmód, egy bizonyos fajta embertípus életmódja, mely ösztöneiből indul ki, előfeltétele a korábban már tárgyalt túlérzékenység és túl-ingerelhetőség. Nietzsche szerint Jézusban is csupán ezen ösztönök uralkodtak, mindenféle hitünk ellenére. A „hit” amúgy is csak egy „köntös”, „ürügy”, „színfal” csupán, mely mögött minden korban az ösztönök játszották a szerepet. Ez az oka annak, hogy a „keresztény”-nek nevezett hiten belül annak több ezer éves történelme során annyira ellentmondásos események történhettek meg – gondoljunk csak itt a keresztes háborúkra. Így a „hit” maga nem egyéb, mint keresztény fondorlat, melyet röviden és tömören a valósággal szembeni ösztön-gyűlölet mozgatórugója hajt. Képzetvilágában semmi olyan nincs, aminek bármi köze is lenne a valósághoz. A kereszténység tehát olyan vallás, „melyet nemcsak előfeltételeznek a tévedések, hanem amely kizárólag csak árt, és csakis az életet és a szívet mérgező tévedésekben leleményes, sőt zseniális”.¹¹⁵

Ezek mellett viszont lennie kell valami további pozitívumnak is a kereszténységben ha ennyire elterjedhetett. Itt arról van szó, ami korábban szóba került, vagyis hogy a

¹¹⁴ ANT 61.

¹¹⁵ ANT 65.

kereszténység mégis kínált egyfajta gyógymódot. Hogy mire és hogyan, ez még a hátralévő kérdés, amely felfedi a kereszténység jelentőségét is. A megoldáshoz tisztázni kell a papi értékelési módot, annak kialakulását és lényegét.

Összefoglalás, végkövetkeztetés

Először is legalapvetőbb vonása – amely a korábbiakból világosan kiderül – hogy éppen ellentétes a „lovagi-arisztokratikus” értékelési móddal.¹¹⁶ Mindent tagad, ami a háborúval kapcsolatos. Hogy miért, annak nagyon egyszerű oka van: azt az emberfajta testesíti meg, amely a legtehetetlenebb. „A tehetetlenségből alakul ki bennük a legádázabb, legszörnyebb, legtalálékonyabb, legmérgezőbb gyűlölet. A világtörténelem legnagyobb gyűlölködői mindig is a papok voltak, ám a legötletdúsabb gyűlölködők úgyszintén, és a papi bosszú szellemével szemben jóformán semminemű egyéb szellem nem veheti fel a versenyt e tekintetben.”¹¹⁷ E papi lényeg megtestesítőiként a zsidó népet jelöli meg (hozzá kell tenni, hogy mindenféle hitleri és antiszemita felfogással szemben teszi ezt, erről már az is árulkodik ahogyan beszél az antiszemitákról az *Adalék a morál genealógiájához* című művében, mivel itt lealacsonyítja az antiszemitákat, nyilvánvaló távolságot tart tőlük, lázadó, semmirekellő elemeknek tekinti őket, továbbá a németeket is kitartóan ostromozza ismét a hitleri felfogással szemben, mikor azt állítja, hogy a korabeli németeknek már semmilyen, még vérségbeli kapcsolata sincs a büszke ősökkel). A zsidó nép másképp nem tudott elégtételt venni legyőzőin, csupán azzal a fajta átértékeléssel, melyről már volt szó (ld. A kereszténység rövid története c. részben a túlvilági büntetés ígéretét és hogy átértékelésük kapcsán kit neveznek jónak). Ezt az átértékelést pedig ahogy már láttuk Jézus és a kereszténység is átvette. Az egész történet Nietzsché rabszolgazádásnak nevezi a morálban. Jellemzése szerint maga a ressentiment (neheztelés, bosszúvágy, a tehetetlenség által táplált bosszúszomj) alkotóvá válik, és értékeket hoz létre. Német mond a világra, alázatosságra, elférfiatlanodásra tanít, Nietzsché szavaival: „a gyöngeséget hazudják érdemmé... a bosszúra képtelen tehetetlenséget jósággá, a szorongó megalázkodást alázattá; a gyűlölt ellenségnek való alárendeltséget engedelmességgé” és Isten szájába adják, az ő parancsának tekintik, sőt megígérik érte a mennyek országát. Továbbá jobbnak tekintik magukat a „hatalmasoknál, a föld urainál, akiknek a talpát nyalni

¹¹⁶ AMG 29. old. 7.

¹¹⁷ AMG 29. 7.

kénytelenek. Viszont nem ellenségeiket gyűlölik, hanem az „igazságtalanságot”, az „istentelenséget”.¹¹⁸

Mi hát a nagy csáberő ebben? Egyrészt az emberben van egyfajta hálaérzet ősei iránt, sőt Istene iránt, amiért a jelen lehetőségeket megteremtették neki. Adósnak érzi magát, úgy érzi tartozik és ezt a tartozást köteles kiegyenlíteni. Ez a lényege az áldozatoknak, melyekkel meg akarták fizetni az istenek felé ezt a tartozást. Ezt általánosságban minden istenről elmondhatjuk, de a keresztény Istenre jellemző leginkább, ez keltette eddig a legnagyobb büntudatot a földön, ezért egyfajta rossz lelkiismeret jellemző az emberre. Végül a tartozás érzése már akkorára nőhet, amit megválthatatlannak érez. Ezt a problémát feloldja a kereszténység, „az isten a kereszten” elgondolásával, tehát az isten maga szünteti meg az adósságot, az adós iránti szeretetből.

Továbbá rengeteg büntudatot kelt azzal is, hogy minden természetes állati ösztönt bűnként fog fel, Isten elleni bűnként. Az ember ennek hatására befelé fordul, saját csatatere, szenvedésének színhelye önmagában lesz. Nem is igazán a szenvedéssel van a baj, Nietzsche szerint az ember szeret szenvedést okozni (mivel a büntetés is ezen alapul, ha az adós nem fizeti meg adósságát valamilyen módon szenvedést okoznak neki, és ezáltal az adós fölé kerül, megalázhathatja azt, amely tettet pedig örömezzet kíséri ld. még AMG). Nagyobb baj az, hogy a kereszténységben ez a szenvedésokozás befelé fordul, mivel a külső kielégülési formáit elzárják a moralizálással. Ahogy erről már volt szó az ember kénytelen nemet mondani önmagára, a természetességre, a természetre, létének valóságára. Mindent áthat már a bűn és büntetés problémája, az élet minden egyes területét. Ezzel betegséget, a valaha volt legsúlyosabb betegséget terjeszti.

Tehát a kereszténység hozta létre azt a jelenséget, amelyet Nietzsche aszketikus ideálnak nevez, és amely a mai napig áthatja életünket, mindennapjainkat, sőt még tudományunkat, filozófiánkat is. Ennek az ideálnak megtestesítője pedig az aszketikus pap. „Az aszkéta az életet tévútnak tekinti, amelyen vissza kell térni oda, ahol elkezdődött; vagy tévedésnek fogja fel, amelyet nem árt megcáfolni, sőt meg is kell cáfolni, mégpedig cselekvés útján: mert ő azt követeli, hogy vele menjenek, és ahol csak tudja, mindenkre rákényszeríti az ő létértékelésének módját”. Nietzsche nem tekinti önálló emberfajtnak, mivel társadalom minden rétegében felbukkan. De hogyan élhet ez a típus, ha az élet ellensége? Nietzsche szerint az élet érdeke, hogy létezzen, sőt „virágozzék”. Az történik, hogy „a kielégítetlen ösztön, a hatalom akarásának ressentiment-je itt korlátlan mértékben uralkodik és igyekszik

¹¹⁸ AMG 46 – 48. 14.

úrrá lenni, nem is az élet valamely területén, hanem magán az életen, az élet legmélyebb, legerősebb feltételein; itt arra próbálják felhasználni az erőt, hogy elapasszák vele az erőforrásokat; itt ferde szemmel nézik a fiziológiai fejlődést, különösen ennek kifejeződéseit, a szépséget és az örömet; viszont értékelnek és lázasan keresnek minden sikertelenséget, pusztulást, fájdalmat, balsorsot, csúfságot, lemondást, szenvedést, és önfeláldozást. A legnagyobb mértékben ellentmondásos ez: szakadással kerülünk szembe itt, amely akarja is ezt a szakadást, amely élvezi önnön szenvedését, és önbizalma, diadalittassága olyan mértékben nő, amilyen mértékben saját életképessége vitalitása csökken. 'Az igazi diadal a haláltusában van': az aszketikus ideál mindig is e jegyben vívta ádáz harcát; a csábítás e rejtélyében, az elragadtatás és önkínzás e képében ismerte föl legfényesebb világosságát, üdvét, végső győzelmét."¹¹⁹

Nietzsche szerint ez az aszketikus ideál, az „élet az élet ellen” beállítottága, pszichológiailag és fiziológiailag teljesen abszurd, és ezért csak látszólagos lehet. Valójában „az aszketikus ideál forrása az elfajzóban lévő élet védekező és gyógyösztone, amely élet minden eszközzel igyekszik fennmaradni és létéért küzdeni; bizonyos részleges fiziológiai gátlásra és fáradtságra utal, amely ellen a legmélyebb és érintetlen életösztönök szakadatlanul új meg új eszközök bevetésével küzdenek”.¹²⁰ Az aszketikus ideál is egy ilyen új eszköz, ennek segítségével harcol az élet a halál ellen. Pontosabban ez a „megszelídített”, társadalmi ember harca az életundor ellen, a fáradtság és halálvágy ellen. Az aszketikus papban a „máshollét iránti” vágy jelenik meg, és pontosan ezzel igyekszik jobbra tenni az evilági életet is (gondoljunk csak arra, hogy minden egyes vallásban a túlvilági élethez az evilágin át vezet az út). Vezetőként viselkedik, hatalommal köti össze az eltévelyedetteket, a nyáját, pásztorként jár előttük. Tehát maga a pap is az „életre ígent mondó” erőkhöz tartozik, viszont ettől függetlenül beteges is. Beteg, mert ilyen esetben az orvosok és a betegápolók is betegek, mivel az ápolandó emberfajta kizárólag önmagát és a magához hasonlókat tekinti jó embernek, az erősebb, egészségesebb embereket lenézi, tönkreteszi. Ezért mondja Nietzsche, hogy az egészségesekekre a betegek jelentik a legnagyobb veszélyt, a bennük megjelenő részvét és undor (életundor) által, továbbá a betegek pontosan az egészségesekeket gyűlölik, rájuk irigykednek, igyekeznek mindenáron magukhoz alacsonyítani őket. Ebből következik, hogy a papok, a betegápolók is betegek. Egész hatalma „a szenvedő fölötti uralom”-ra épül, a „betegek rokonának” kell lennie, hogy megérthesse a többi beteget, hogy ismerje a betegség csillapításának módjait. Emellett viszont erősnek is kell lennie, hogy elnyerje a betegek

¹¹⁹ AMG 141. 11.

¹²⁰ AMG 144. 13.

bizalmát és tiszteletét, hogy oltalmazójuk lehessen. A nyáját pedig pontosan az egészséges emberek iránti irigységtől kell megvédenie, alapvetően megveti az erőt, az egészséget. „A pap a kifinomult állat első formája, aki inkább megvet, semmint gyűlölné”.¹²¹ A különféle, kisebbségből származó érzelmeket, Nietzsche szóhasználatával a „ressentiment robbanóanyagát” kell úgy levezetnie, „felrobbantania”, hogy az se benne, se a nyájban ne tegyen kárt. Minden szenvedő tettet, áldozatot, bűnöst keres, akin levezetheti indulatait, mivel ez a legnagyobb megkönnyebbülési mód. A pap viszont azt állítja, hogy nyája minden egyes tagja ő maga bűnös abban, hogy szenved. Ezzel bizonyos mértékig ártalmatlanná tette őket, a gyógyíthatatlanokat pedig önmagukkal pusztította el, de a gonosz ösztönöket felhasználta az önnevelés, önmegfigyelés önküzdés céljára is, viszont a betegséget nem gyógyította meg. Azért nem, mert csupán a beteg közérzetével harcol, nem az okokkal.

A gyógy módjuk az uralkodó rossz közérzetet az életről való lemondás eszközeivel, legyengítő eszközökkel kezeli, tehát meg akarja szüntetni az akaratot, a vágyat. Úgy gondolják, hogy menekülni kell minden elől ami egy kicsit is fájdalmat okozhat. Ennek az eredménye az önmagunkról való lemondás. Ezt Nietzsche hipnotizálásnak nevezi, amely hasonló bizonyos állatok téli álmához. Ez a módszer viszont különféle zavarokat idézhet elő a szellemben, mint például a hallucinációk – amelyekben a Biblia is bővelkedik – és a kereszténységre annyira jellemző érzelmi túlfűtöttség. A megváltás állapota a legmagasabb rendű, megszabadulás mindenfajta céltól, vágytól, tudástól, igazságtól, léttől, de nem a buddhista értelemben, hanem a keresztényi „megfáradt emberek mély álma” értelmében.

Másik gyógy mód a rossz közérzet ellen a gépies tevékenység. Ennek során a szenvedő figyelmét elterelik a szenvedésről, folyamatosan foglalkoztatják. Ezt a gyógy módot is kitűnően alkalmazták a papok. További lehetséges gyógy mód az apró örömek adagolása. Ehhez másra nem is volt szükség, csak néhány fogalom „átkeresztelésére”, és a szenvedő élet máris jótétemények sorozatává vált, viszonylagos boldogságban. A nyájszervezés, a felebaráti szeretet és a jótékonykodás öröme is ezen gyógy módok közé tartozik, utóbbi azért okoz örömet mert, egy kis fölényt jelent a megajándékozott fölött.

Az érzelmi túlfűtöttség is ezen módszerek közé tartozik, de ez kifejezetten káros. Teljes egészében kiforgatja az emberi lelket, hogy megszabaduljon a tompultságtól, az unalomtól. Ezt nagyjából minden indulat előidézheti, ha „hirtelen sülnék ki”. A későbbiekben viszont ez még betegbé teszi az embert. A történelem folyamán többször is előfordultak „epileptikus járványok, mint például a boszorkányperek.

¹²¹ AMG 151 15.

Nietzsche valószínűsíti, hogy a rossz közérzet, fáradtság időről-időre folyamatosan előfordul, minden nagy vallásnak meg kell küzdenie ezzel. Megjelenik egyfajta „fiziológiai gátlás érzése, amelyet azonban fiziológiai tudatlanságból helytelenül értelmeznek úgy, hogy okát lélektani-morális alapon igyekeznek megtalálni, gyógyszerét pedig ugyanitt kikísérletezni.”¹²² Az egész alapja az, hogy az embernek célokra van szüksége és létezésének indoklására. Látható tehát, hogy az európai nihilizmus meglehetősen nagy múltra visszatekintő jelenség, amelyet viszont a kereszténység félrekezelt, és amelynek káros hatásaitól még ma sem szabadulhatunk, mivel érezhetők a tudományban is.

¹²² AMG 158. 17

Felhasznált irodalom és a rövidítések feloldása:

- Friedrich Nietzsche: A nem morálisan fölfogott igazságról és hazugságról. Athenaeum I. 3. 1992.
- Friedrich Nietzsche: Adalék a morál genealógiájához, Holnap kiadó Kft. 1996. (AMG)
- Friedrich Nietzsche: A hatalom akarása – Minden érték átértékelésének kísérlete, Cartaphilus kiad. Bp. 2002. 9 – 70. (AHA)
- Friedrich Nietzsche: A vidám tudomány Szegedi Kossuth Nyomda Kft. 2003. 125. aforizma (VT)
- Friedrich Nietzsche: Az Antikrisztus, Attraktor kiad. Máriabesenyő – Gödöllő 2005. (ANT)
- Helmuth von Glasenapp: Az öt világvallás, Akkord kiad. 1975. (AÖV) 195 – 324. (oldalszámok a 2005-ös kiadás alapján)
- Rüdiger Safranski: Nietzsche – Szellemi életrajz, Európa könyvkiadó, Bp. 2002. (RSN)

A nihilizmus	2
A nihilizmusról általában	2
A nihilizmus fogalmának meghatározása	5
Az európai nihilizmus – a jelenség oka és tünetei	10
A kereszténység.....	18
A kereszténység elterjedésének okai	18
A kereszténység rövid története, tanítása	21
A kereszténység kritikája	28
Összefoglalás, végkövetkeztetés	39